

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Факультет історії, політології і міжнародних відносин
Кафедра історії України і методики викладання історії

ДИПЛОМНА РОБОТА

на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти

на тему:

**Товариство «Просвіта» на Надвірнянщині та його роль у формуванні
культурно-освітнього середовища (1908–1939 рр.)**

Студентки 2 курсу, групи СОІз-2м
напряму підготовки (спеціальності)
014.03 «Середня освіта (Історія)»

Бойко Галини Миколаївни

Керівник:

кандидат історичних наук,
асистент кафедри історії України і
методики викладання історії,

Савчук Богдан Романович

Рецензент:

Доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри історії України і
методики викладання історії

Райківський Ігор Ярославович

Національна шкала: _____

Університетська шкала: _____

Оцінка ECTS: _____

Анотація

Бойко Г.М. Товариство «Просвіта» на Надвірнянщині та його роль у формуванні культурно-освітнього середовища (1908–1939 рр.). Івано-Франківськ. 96 с.

Дипломна робота присвячена комплексному аналізу діяльності Товариства «Просвіта» на Надвірнянщині в період 1908–1939 років. На основі опрацювання наукової літератури та джерел, висвітлено історичні умови розвитку та поширення товариства в регіоні означеного періоду. Проаналізовано діяльність осередків в місцевостях Надвірнянщини, окрему увагу приділено методиці використання результатів дослідження у шкільній та позакласній роботі.

У роботі розглянуто ключові напрями діяльності філій «Просвіти», зокрема відкриття читалень, організацію бібліотек, проведення культурних заходів, самоосвітніх гуртків. Робота акцентує на важливості діяльності «Просвіти» як інструменту згуртування громади, поширення освіти й культури навіть у найскладніші історичні періоди. Висновки дослідження підкреслюють актуальність вивчення досвіду «Просвіти» для сучасності, зокрема в контексті інформаційної війни та боротьби за збереження української ідентичності.

Практичне значення роботи полягає у можливості використання отриманих результатів для підготовки семінарів, наукових публікацій, виступів, а також у позакласній роботі з метою популяризації української культурної спадщини. Робота може бути корисною для істориків, краєзнавців, педагогів та всіх, хто цікавиться історією просвітницького руху в Україні.

Ключові слова: Просвіта, просвітництво, читальня, курси, вечірні читання, пацифікація, русифікація, інтелігенція, Надвірнянщина, матиця Львівська, товариства.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ І ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ	6
РОЗДІЛ 2. ІСТОРИЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ ТА ПОШИРЕННЯ ТОВАРИСТВА «ПРОСВІТА» В РЕГІОНІ	15
2.1. Австро-угорський період (до 1914 р.)	15
2.2. У міжвоєнний період	31
РОЗДІЛ 3. ДІЯЛЬНІСТЬ ОСЕРЕДКІВ «ПРОСВІТИ» В МІСЦЕВОСТЯХ НАДВІРНЯНИНИ	40
РОЗДІЛ 4. МЕТОДИКА ВИКОРИСТАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ У ШКІЛЬНІЙ І ПОЗАКЛАСНІЙ РОБОТІ	56
ВИСНОВКИ	63
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	66
ДОДАТКИ	77

ВСТУП

Актуальність дослідження. Повномасштабне вторгнення Росії в 2022 році підкреслило життєво важливу роль національної ідентичності в боротьбі за незалежність України. Захищаючи свою землю, українці демонструють світові незламний дух і прагнення зберегти свою культуру та історію.

У цих складних умовах вивчення досвіду таких організацій, як «Просвіта», набуває особливої актуальності. Діяльність «Просвіти» на Надвірнянщині напередодні та між двома світовими війнами є яскравим прикладом того, як громадські ініціативи сприяли розвиткові української культури та освіти в складних історичних обставинах. Чимало «Просвіт» діяло на Надвірнянщині наприкінці XIX ст. – 30-х рр. XX ст. Вони отримали корисний досвід по розв'язанню різноманітних проблем зв'язаних з писемністю в краї, та пробудженням національної свідомості.

Аналізуючи діяльність «Просвіти», ми можемо виявити ефективні стратегії збереження культурної спадщини, розвитку освіти та зміцнення громадянського суспільства. Ці знання допоможуть нам краще зрозуміти сучасні виклики та розробити ефективні заходи для захисту української ідентичності та культурних цінностей.

Мета роботи полягає у спробі комплексного аналізу діяльності Товариства «Просвіта» на Надвірнянщині в період 1908-1939 років з метою визначення її ролі у формуванні та розвитку культурно-освітнього середовища регіону. Для досягнення поставленої мети – сформульовано наступні завдання дослідження:

- проаналізувати наукові праці, присвячені діяльності товариства «Просвіта», зокрема в Галичині, охарактеризувати джерельну базу дослідження;
- дослідити історичні умови розвитку й поширення організації на Надвірнянщині, а також чинники, що впливали на її діяльність у різні періоди;
- визначити особливості функціонування осередків «Просвіти» в місцевостях регіону, основні напрямки діяльності та форми роботи;

- розробити пропозиції для методики використання результатів дослідження у позакласній роботі.

Об'єкт дослідження – товариство «Просвіта» на Надвірнянщині в період 1908–1939 рр.

Предмет дослідження – роль товариства «Просвіта» у формуванні культурно-освітнього середовища Надвірнянщини в означений період.

Хронологічні рамки дипломної роботи охоплюють 1908–1939 рр. Нижня межа 12 листопада 1908 р обумовлена відкриттям «Просвіти» у Надвірній, а верхня межа 1 вересня 1939 р. – початком Другої світової війни із подальшою окупацією території радянськими військами. В окремих місцях виходимо за означені дати з метою встановлення причинно-наслідкових зв'язків окремих суспільних явищ і процесів.

Територіальні межі роботи охоплюють південно-західну частину Івано-Франківської області, до 2020 р. – Надвірнянський район. В австро-угорський час – це межі однойменного повіту, а з 1920 р. дані території входили до складу Станіславівського воєводства.

Методологія дослідження. Реалізація означених завдань роботи вимагало застосування комплексного методологічного підходу. Для забезпечення об'єктивності та всебічності аналізу – використано низку принципів і методів історичного дослідження. Принцип історизму дозволив проаналізувати діяльність «Просвіти» в контексті загальноісторичних процесів, що відбувалися в Україні. Це дало змогу виявити як загальні тенденції розвитку просвітницького руху, так і специфічні особливості його прояву на Надвірнянщині.

Використання об'єктивності передбачало неупереджене тлумачення джерел та уникнення суб'єктивних оцінок. Це забезпечило надійність отриманих результатів. Принцип комплексності спрямовував дослідження на всебічний аналіз різноманітних аспектів діяльності «Просвіти» – освітньої, культурної, громадської. Було залучено широкий спектр наукової літератури, що дозволило отримати більш повну картину.

З поміж методів дослідження виділяємо історіографічний аналіз і синтез, що забезпечило систематизацію існуючих наукових праць з історії «Просвіти». Проблемно-хронологічний – дозволив простежити хронологічну динаміку розвитку просвітницької діяльності, виявити основні етапи та особливості кожного з них, а порівняльний – дозволив порівняти діяльність «Просвіти» на Надвірнянщині з іншими регіонами України, зокрема Галичини, виявити загальні та відмінні риси.

Наукова новизна дипломної роботи полягає у спробі визначення регіональних особливостей функціонування товариства «Просвіта» на Надвірнянщині, що дозволить проаналізувати вплив на формування культурного та освітнього середовища регіону.

Практичне значення магістерської роботи полягає у тому, що опрацьований і систематизований матеріал можна використовувати при підготовці семінарських занять, виступів, наукових публікацій і конференцій.

Структуру магістерської роботи складають: вступ, чотири розділи, один з яких складається з двох підпунктів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг основного тексту роботи складає 96 сторінок, з них 65 сторінок – основна частина.

РОЗДІЛ.1. ІСТОРИОГРАФІЯ І ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ

У розвитку народовського українофільського народу заснування 8 грудня 1868 року просвітницько-культурного товариства «Просвіта» стало видатною подією в суспільному житті Західної України. Незважаючи на спротив ворогів національного відродження Товариство цілеспрямовано, крок за кроком, впродовж десятиліть виконувало успішно свою почесну місію, взявши на себе роль просвітника народу.

Не тільки «Просвіта» стала політично-громадською інституцією, але й матір'ю багатьох економічних і культурних товариств у Галичині, всеосяжною установою галицьких українців. Продовжувала співпрацювати протягом всієї своєї історії і покликала до життя такі патріотичні нові організації, як Союз українок, «Центросоюз», «Маслосоюз», «Рідна школа», «Сільський господар», «Пласт», «Сокіл», «Січ». Український народ завдяки «Просвіті» культуру і мову, національну ідентичність в умовах бездержавного існування, уник цілковитої асиміляції. Постійно вдосконалюючи методи і форми роботи, як просвітницько-культурна організація, Товариство служило самовіддано рідній нації.

Під окупаційною владою різних держав феномен «Просвіти» був досягнений завдяки подвижницькій праці її провідників, робили все можливе серед автохтонного населення західних земель України для поширення національної свідомості. За свої культурні і соціально – економічні, політичні права Товариство консолідувало українців навколо боротьби.

*Глава вугла – це я, камінь я всього,
Зерно гірчичне, що зросло,
Сім'я в перелогі я сміло іду. Сівач,
Для всіх я кидаю майбутніх поколінь, –*

так відомий журналіст, письменник Андрій Курдилик у національному житті українців так писав про місце «Просвіти».

Регіональний аспект діяльності Товариства і до сьогодні мало є дослідженою сторінкою вітчизняної історії, незважаючи на вагомий внесок «Просвіти» у розвиток національної культури. Об'єктивне висвітлення подвижницької праці «Просвіти» було неможливим за часів, коли в суспільстві право беззастережної істини належало компартійній ідеології. Діяльність Товариства десятиліттями, особливо в навчальних посібниках, у радянських виданнях, відзначалось, як «буржуазно-націоналістична», «антинародна», «реакційна».

Плекання національної, української ідеї серед громадян нашої держави, актуальність дослідження в контексті цієї проблеми національно-визвольного руху підсилюється значимістю просвітянського внеску у процес формування національної свідомості.

Діяльність товариства «Просвіта» завжди було в центрі уваги дослідників української культури та історії. У період до 1939 р. окреме місце посідали публікації присвячені ювілеям діяльності товариства. Наприклад, у виданні, приуроченому 52-й річниці «Просвіти», представлено огляд діяльності товариства в 1914–1920 рр., висвітлено освітню роботу, взаємини з різними соціальними групами та проаналізовано видавничу сферу [135, с. 16; 66, с. 5–53].

До такої групи видань сучасний історик І. Зуляк включає, зокрема, популярну монографію Степана Шаха «Популярна історія Товариства «Просвіта» з ілюстраціями» [63], повний текст якої було передруковано у виданні «Сторіччя Матері-«Просвіти»». Хоча автор зосереджується переважно на статистичних даних і кількісних показниках, монографія залишалася унікальним джерелом, яке охоплює діяльність товариства за 1868–1928 роки. У міжвоєнний і післявоєнний еміграційний періоди, включно зі столітнім ювілеєм, подібних публікацій не з'явилося.

У колективному виданні «Шістьдесят літ. 1868–1928. Ювілейний альманах Т-ва «Просвіта» у Львові» П. Петрик зосередив увагу на відновленні просвітньо-організаційної роботи товариства на початку 1920-х років, а також на перепонах з боку влади, яка вимагала затвердження статутів через новий адміністративно-

територіальний поділ Галичини. Автор зазначив, що товариство прагнуло поширити свою діяльність на всі українські землі в межах міжвоєнної Польщі, однак влада обмежила її до чотирьох воєводств. На Волині, Підляшші, Холмщині та Поліссі функціонували окремі повітові товариства, які могли засновувати лише бібліотеки-читальні [85, с. 91–96].

Публікації, присвячені сімдесятиріччю товариства, підкреслювали його значення для українського суспільства. У 1938 році Головний відділ оголосив цей рік роком «Просвіти» та закликав до гідного відзначення ювілею. С. Перський наголошував на необхідності використати святкування для активізації освітньої діяльності, жертвності та підтримки товариства. Він зазначав, що завдяки загальнонаціональній, безпартійній діяльності «Просвіти» поступ української нації демонстрував зростання національної свідомості [64].

Окремим джерелом інформації про період діяльності товариства до 1939 р. є праці організаторів та учасників національного організаційного й культурно-освітнього руху краю, проаналізовані, зокрема, в праці історика І. Зуляка. Серед них дослідник відзначає праці М. Галущинського, І. Брика, С. Шаха, Н. Дорошенка, С. Магаляса, С. Сірополка, В. Гафтковича, І. Крип'якевича, І. Калиновича, В. Татомира, М. Дужого, М. Творидла, П. Мурського, А. Будзиновського, Г. Сіятовського та Є. Девського [135, с. 19].

Волею долі після 1939 року опинилися поза Україною різні аспекти історії Товариства висвітлювали його колишні рядові діячі і провідники: в Бразилії, Австралії, Сполучених Штатах Америки, Канаді. Найвідомішими працями є «Сторіччя Матері-»Просвіти»...», що стало перевиданням праці С. Перського «Популярна історія Товариства Просвіта з ілюстраціями» та низки інших розвідок з історії цього об'єднання, «Роля «Просвіти» в економічному розвитку Західної України» А. Качора (1960), ««Просвіта» її заснування та праця...» В. Дорошенка (1959).

Так, науково-популярна монографія В. Дорошенка ««Просвіта» її заснування й праця...» складається з трьох частин. У першій висвітлено історію товариства в Галичині (1868–1939), зокрема його попередників, заснування,

основні напрями діяльності та всеукраїнське значення. У другій частині розглянуто роботу «Просвіти» в інших країнах, зокрема в Австро-Угорщині, Буковині та Карпатській Україні. Третя частина містить перелік джерел про діяльність товариства. Автор акцентує на тому, що в міжвоєнний період «Просвіта» сприяла національно-виховній праці, поширюючи україномовні видання, розвиваючи мережу бібліотек і готуючи просвітників із середовища інтелігенції та селян [31, с. 5].

Столітній ювілей товариства відзначено у публікаціях анонімних авторів, які висвітлювали його значення для українського народу. Один із них охарактеризував «Просвіту» як неофіційне міністерство освіти, духовної та матеріальної культури на західних землях, що в періоди занепаду нації формувало її свідомість. Інший підкреслив, що діяльність товариства мала всебічний характер і охоплювала майже всі сфери суспільного життя українців [35, с. 58; 34; 36; 37]. Отже, публікації, присвячені діяльності «Просвіти» в Західній Україні міжвоєнного періоду, переважно мали публіцистичний, описовий характер. Хоча деякі з них написані безпосередніми учасниками просвітницького руху, вони не дають цілісного уявлення про роботу товариства.

Окремим явищем дослідження з історії «Просвіти» включають в себе багатоманітні видання української діаспори: «Рогатинська земля» (1994,1996), «Альманах Станиславівської землі» (1975) [1], історико-мемуарні збірники «Городенщина» (1978), «Енциклопедія українознавства» (1994). Невід'ємною частиною національно-визвольного українського руху діяльність «Просвіти» розглядається в них як загальноукраїнське явище.

Стосовно радянського періоду (1939–1991 рр.), то, як правило, про Товариство писали дуже мало і то у спотвореному вигляді. Вчені стверджували, що «Просвіта» об'єднувала особливо вчителів групи сільської інтелігенції, а також куркулів та церковнослужителів. До висвітлення історії «Просвіти» науковий правдивий підхід розпочався лише в новітню добу національного відродження заснований на першоджерелах, після проголошення незалежності України.

Перші публікації про товариство «Просвіта» в новітню добу з'явилися в періодичній пресі ще у 1988 році, а 125-річний ювілей організації стимулював дослідників до більш глибокого вивчення цієї теми. Аналіз наукових праць останніх десятиліть дозволив дослідниці О. Каліщук наголосити на суттєвому прогресі у вивченні причин виникнення, змісту та наслідків діяльності товариства. Сучасна історіографія вийшла на новий якісний рівень: з одного боку, помітне зростання міждисциплінарних підходів, що залучають педагогів, філологів та правників, а з іншого – поширення мікроісторичних досліджень, які деталізують окремі аспекти діяльності «Просвіти» [39, с. 186].

За редакцією І. Мельника (1993) зокрема у Львові до 125-річчя заснування Товариства вийшло науково – популярне видання «Нарис історії «Просвіти» [59]. Діяльність Товариства «Просвіта» була спрямована на виховання національно свідомих громадян, прищеплення їм навиків цивілізованого господарювання та формування світогляду широкого загалу українців тут розкривається все в загальних рисах [60].

Автори Р. Іваничук, Т. Комаринець, І. Мельник та А. Середяк ставили за мету не лише представити інформативний матеріал з історії «Просвіти», але й закласти основу для подальшого дослідження цієї теми. У книзі проведено узагальнюючий аналіз історії товариства, який базується як на здобутках попередніх дослідників, так і на залученні архівних джерел, що раніше були недоступними через обмеження радянської дозвільної системи [61, с. 42–85].

Історія Товариства обширно висвітлювалась на науковій, ювілейній регіональній конференції «Просвіта»: Постаті. Історія. Чин (1993) присвяченій його 125-річному ювілеєві, конференція виокремила багатогранну (наукову, перекладацьку, видавничу, культурно-просвітницьку) діяльність «Просвіти» [69; 70].

Вагомий внесок у дослідження діяльності товариства зробив В. Пашук, який провів значну археографічну роботу, опублікувавши статuti «Просвіти» у Львові. На його думку, ці документи мають особливу цінність, адже в них матеріалізовано українську ідею, спрямовану на просвіту та розвиток нації.

Дослідник встановив, що товариство мало шість чинних статутів (1868, 1870, 1876, 1891, 1913, 1924 роки), до яких на різних етапах вносили зміни та доповнення [81, с. 10–18].

На початку 1990-х років дослідження історії «Просвіти» зосереджувалися переважно на Галичині та Волині. Борис Савчук також досліджував роль українських громадських організацій у суспільно-політичному житті Галичини кінця XIX – 30-х років XX століття, зокрема «Просвіти» [71]. Його публікації стали основою докторської дисертації, присвяченої цьому питанню [136]. Діяльність «Просвіти» на Прикарпатті у 1921–1933 роках розглядав А. Грицан, акцентуючи увагу на культурно-просвітницькій роботі товариства [27; 24, с. 60-65; 26, с. 433].

Знакову та узагальнюючою для цього періоду працю про діяльність «Просвіти» в Галичині у 1868–1921 рр. підготували Р. Гарат, А. Коцур та В. Коцур. Спираючись на архівні документи та широке історіографічне підґрунтя, вони проаналізували етапи розвитку товариства, його статuti, методи та форми роботи. Особливу увагу приділено освітньо-організаційному, театральномистецькому та економічно-промисловому напрямкам. Автори також висвітлили роль «Просвіти» у формуванні національної свідомості українців не лише в Україні, але й серед емігрантів й інші [15].

Вагомим у дослідження аспектів діяльності Товариства «Просвіта» міжвоєнного періоду є внесок тернопільського історика І. Зуляка. Праці дослідника вирізняються комплексним підходом, адже охоплюють організаційні засади становлення та розвитку руху, аналізують фінансово-господарський стан, а також культурно-просвітню і національно-патріотичну діяльність товариств і їхніх діячів. Водночас автор зосереджується на висвітленні культурно-просвітнього руху в Західній Україні, який становив значну загрозу для польських владних кіл. Державні структури створювали штучні перешкоди в роботі «Просвіти» та її читалень, застосовували жорсткі методи контролю й намагалися послабити цей рух [34; 36; 79, с. 649].

На сучасному етапі дослідження історії просвітницького руху значна увага приділяється вивченню діяльності окремих відділень «Просвіти», зокрема на Дрогобиччині, Тернопільщині та ін. З 1990-х рр. активізувалося дослідження функціонування товариства на території Наддніпрянщини, зокрема в контексті протистояння з російським царизмом, відношення більшовицької влади до українських просвітян, розвитку регіональних філій [79, с. 649].

Стосовно історичного розвитку товариства «Просвіти» на Надвірнянщині, варто відзначити праці Є. Гринішака [98], публікацію Р. Ганзюка «Просвітянський рух. Читальня і філія «Просвіти»» [96] в історичному нарисі з історії Надвірни, краєзнавча розвідка В. Левицького [49; 50, 52]. У праці М. Максимюка ««Просвіта» на Надвірнянщині» на основі архівних матеріалів та публікацій висвітлено історію заснування і розвитку Товариства «Просвіта» та його читалень на Надвірнянщині, починаючи від створення й до сучасності [54]. На початку 1990-х рр. у надвірнянській газеті «Народна воля» публікувалися статті Р. Р. Ганзюка [95] М. Максим'юка [114], М. Федоришина [120].

Важливими для нашої роботи стали дослідження з історії м. Надвірна.

Отже, сучасні дослідники історії «Просвіти» зосереджують увагу на вивченні її діяльності як у західноукраїнському регіоні в період Австро-Угорщини та Другої Речі Посполитої, так і на Наддніпрянщині, формуючи цілісне бачення не лише історії товариства, але й участі його діячів у державотворчих процесах.

Першоджерела з історії товариства «Просвіта» представлені документами та матеріалами, відкладеними в центральних історичних та обласних державних архівах України, а також у місцевих наукових і універсальних бібліотеках. Загалом джерельну базу дослідники умовно поділяють на чотири групи. Неопубліковані архівні матеріали – фонди Центрального історичного державного архіву України у Львові (ф. 348 – «Просвіта») і Державного архіву Івано-Франківської області (ф. 2, 6, 68, 69, 378 – «Просвіта»). Інформативну цінність серед архівних документів мають донесення польської поліції, повітових і сільських староств, таємних інформаторів, а саме: «Західний» у Снятині, «Четовський» у Надвірній, «Ліза» і «Орбіс» у Станиславові. Джерела ці

відображають точку зору польської влади, що при їх трактуванні і треба враховувати. У вивченні історії «Просвіти» особливу цінність становлять оригінали протоколів читалень Товариства загальних зборів і філій. Інша група – опубліковані звіти філій та читалень «Просвіти», статuti Товариства, його львівські видання: «Народна Просвіта», «Життя та Знання», «Просвіта», «Бібліотечний порадник», «Письма з Просвіти», «Аматорський порадник» та інші.

Періодичні видання ідейних різних напрямків, які доповнюють архівні матеріали. До них відносяться: «Громадський голос», «Новий час», «Діло», «Жіноча доля». Найрізноманітніші видання виділяють основні аспекти досліджуваної проблеми: бібліотечна і видавнича справа; друкують нариси про діячів «Просвіти», містять бібліографію Коломийських, Львівських, Станіславівських, культурно-просвітницьку та художньо-масову діяльність, організаційно-методичну роботу філій і читалень Товариства на Прикарпатті та інші видання організації. У цих матеріалах можна знайти відомості про фінансову підтримку шкіл, виступи місцевих діячів, а також інформацію про культурні акції. Є безліч повідомлень про діяльність «Просвіти» в Галичині, а саме на Надвірнянщині, такі, як Часописи «Діло», «Свобода».

Цікавим доповненням актового матеріалу та офіційних звітів є мемуарна література, а саме спогади О. Огоновського, А. Вахнянина, М. Лозинського, І. Брика, М. Галушинського та інших діячів. Окрім того, матеріали народної творчості – включають в себе частину фольклорних текстів (легенди, казки, пісні) збереження популяризації та місцевих традицій української мови.

Таким чином історія Товариства «Просвіта» демонструє його надзвичайну роль у національно-культурному відродженні України, формуванні української ідентичності та консолідації суспільства в умовах політичного і культурного тиску. Незважаючи на складні історичні обставини, товариство не лише зберегло, але й розширило свою діяльність, ставши важливим інструментом просвітництва, економічного розвитку та національно-виховної роботи.

Сучасні дослідники зосереджують увагу на всебічному аналізі діяльності «Просвіти», використовуючи широкий спектр архівних матеріалів, публікацій,

мемуарної літератури та народної творчості. Особливу увагу приділено регіональним аспектам, фінансово-господарським питанням та міждисциплінарним підходам, що дозволяє глибше зрозуміти феномен товариства. Водночас перспективними залишаються дослідження співпраці «Просвіти» з іншими організаціями та урядовими структурами, а також її впливу на українську діаспору. Попри це «Просвіта» залишається важливим об'єктом історичних досліджень, що сприяє не лише кращому осмисленню минулого, але й формуванню сучасного розуміння національної ідентичності та культурної спадщини України.

Дослідивши джерельну базу нашої теми ми можемо підсумувати у цілому що серед «Просвіт» Надвірнянщини слід звернути увагу на місце їх у житті тогочасного населення. Їх можна зрозуміти, адже вони мали досить вагоме місце у просвітницькій діяльності населення. І це ми можемо пояснити тим що населення мало високий рівень національної самосвідомості.

РОЗДІЛ 2. ІСТОРИЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ ТА ПОШИРЕННЯ ТОВАРИСТВА «ПРОСВІТА» В РЕГІОНІ

2.1. Австро-угорський період (до 1914 р.)

Заснована 150 років тому, 8 грудня 1868 р., у Львові в глухі часи бездержавності «Просвіта» не тільки найдавніша, але й наймасовіша і найавторитетніша українська просвітницько-культурна громадська організація. Її можна назвати найуспішнішим політично-соціальним проектом в історії України.

Товариство «Просвіта» на Надвірнянщині (1908–1939 рр.) має важливе значення, а саме вивчення національно-культурного українського руху залежності від політично-суспільних умов та методологічних підходів це питання досліджувалося різними істориками. Його роль у поширенні української культури, освіти, мови, а також вплив на формування національної свідомості є найважливішим напрямком в історіографії, а також вивчення організаційної діяльності товариства «Просвіти». Історія організації в радянській історіографії розглядалася в основному негативно. Дослідники радянські передбачали товариство як «націоналістично-буржуазну організацію», яка працювала б в інтересах «буржуазії» та української еліти. У 1950–1980 рр. опубліковані праці, завжди охоплювали критику «Просвіти» за її стосунки з українським визвольно-національним рухом, а також греко-католицькою церквою.

І це спричинило грубе порушення багатьох фактів, яке унеможливило об'єктивне виявлення її діяльності. Дослідження українськими істориками в еміграції таких, як Богдан Боцюрків, Олександр Оглоблин, Іван Лисяк-Рудницький проаналізували діяльність «Просвіти» як один з національного відродження. Вони в своїх працях виділяли товариства, в основному на Галичині, де Надвірнянщина мала важливе значення у культурному житті регіону, у збереженні національної ідентичності.

Осередками національної свідомості дослідників, були саме організації читалень, видання книг, заснування шкіл і бібліотек. Історики не мали доступ до раніше закритих архівів. Із здобуттям Україною незалежності в сучасній

історіографії, яке дозволило повноцінно висвітлити роль «Просвіти» простежується тенденція до вивчення окремих аспектів діяльності «Просвіти», а саме вплив організацію громадських заходів, національних свят, освіти, формування театрального та літературного середовища.

Доба міжвоєнна 1918-1939 рр. вложила в собі події світової історії, які відчуються до сьогодні. Перша світова війна є тою наукою, коли закінчилася нова і розпочалася новітня історія світу, перетворення політичної системи старого світу, історія великих змін.

Результат Першої світової війни мав наслідки і геополітичний характер. Не тільки склалися нові політичні реалії в повоєнному світі, соціально-економічні, а й почалися нові підходи до врегулювання міжнародних відносин, яких була намічена векторність Версальсько-Вашингтонською системою.

Війна мала наслідки уперше не регіонального, а світового характеру. Як явище світової історії упродовж двох міжвоєнних десятиліть змогла і постала реалізувати себе на практиці людиноненависницька ідеологія фашизму, ультрарадикальна, яка має різновид нацизм.

Докорінна переоцінка культурних цінностей відбувалася, нищення тоталітарними, духовні злами цілих поколінь, реакційні режими культури її творців. Падіння і злети, життєві трагедії мільйонів і тріумф розуму – це увібрали в себе десятиліття міжвоєнної доби.

Гіркий досвід світової війни 1914-1918 рр., людство зробить все, тільки щоб запобігти повторенню трагедії. Підсумовуючи, післявоєнна концепція нового світовлаштування, механізм миру підтримки виявився недієздатним. Людство знову через 20 років постало на порозі нової світової війни.

Наукові здобутки дослідників вітчизняних цієї тематики обмежуються деякими публікаціями Ж. Ковби [1], І. Мельника [2] та інших вчених. Найбільш доцільніше її висвітлено автором цієї статті у монографії «Діяльність «Просвіти» у Західній Україні у міжвоєнний період (1919-1939 рр.)» [3] та інші його публікації.

В монографії автор підкреслив, що особливою сферою функціонування «Просвіти» виступала політично-громадська діяльність, що базувалася на тому, що товариство виступало з різними меморіалами перед владою, петиціями, захищаючи конституційні права українського народу [4, с. 25–26].

Також деякі дослідники виділяють два основних етапи функціонування «Просвіти»: перший – елітарний (до початку 90-х рр. XIX ст.), а другий – період діяльності й творення масової народної організації (1891–1939 рр.) [8, с. 19].

За «Просвітою» у суспільній думці закріпився статус «українського найвизначнішого товариства». Цьому вивченню присвячений важливий пласт літератури, поява якої зумовлювалася як суспільними запитами так і науковим інтересом, тому, що відроджена за доби новітньої державності «Просвіта», є спадкоємницею товариства, що діяло в Галичині у 1868–1939 рр.; запорукою успішного розвитку, використання історичного досвіду зазначеного періоду, відображеного у науково популярних працях. Мають вони різний рівень інформативності та з різних методологічних, ідейних позицій висвітлюють минуле цієї інституції.

Зміст періодичних видань товариства «Просвіта» у статті аналізується, що видавалися впродовж 70-х рр. XIX – початку XX ст. За найважливішими аспектами видавничої та організаційної праці товариства вони дозволяють прослідкувати, створенням читальні та бібліотек «Просвіти». Періодика товариства є найціннішим джерелом дослідження культурно-національного руху українців Галичини часового зазначеного проміжку, оскільки на її сторінках висвітлювалася українська діяльність освітньо-культурних організацій, видавалися поетичні та художні твори відомих літераторів, статті з нагоди ювілеїв знаменитих осіб.

Важливе значення мають періодичні видання українських товариств у Галичині для дослідження культурно-національного руху краю другої половини XIX – початку XX ст., бо видавалися для того, щоб проінформувати про найважливіші напрямки діяльності громадських організацій, сприяти підвищенню

національної самосвідомості українців Галичини, об'єднати навколо своїх ідей, як найбільше небайдужих людей.

Особливу увагу заслуговують періодичні видання «Просвіти» серед преси українських товариств національно-просвітницького спрямування. Дана тема не залишалася поза увагою науковців. Зацікавлення дослідників кінця XIX ст. першої третини XX ст., зокрема І. Белея, М. Лозинського, В. Гнатюка, Софію Русову, К. Левицького, які опублікували науково популярні публіцистичні розвідки, де серед іншого не згадати і видавничу діяльність «Просвіти». Як правило, узагальнюючі праці цього часу мали інформативний характер, написані на джерельній вузькій базі, обмеженими методологічними засобами.

Ряд цікавих розвідок присвячених діяльності «Просвіти» опублікували українські дослідники в цей час за кордоном. Внесок у дослідження зазначеної проблеми зробили сучасні науковці А. Алексієвець [45], І. Зуляк [34–37], М. Романюк, М. Галушко, Б. Савчук [71, 136] та ін.

Аналіз змісту періодичних видань є метою даної статті, які видавало товариство «Просвіта» в Галичині у другій половині XIX – на початку XX ст., щоб з'ясувати як на їхніх сторінках висвітлювався культурно-національний рух українців.

Впродовж останніх двадцяти років діяльності музейних закладів на західних землях України у статті підводяться підсумки вивчення польськими та українськими науковцями, що у 1920-1930-х роках перебували під владою Другої Речі Посполитої. Аналізуються праці за різними галузями історичних досліджень: музеєзнавство, краєзнавство, збереження та вивчення пам'яток історії і культури, діяльність окремих науково громадських осередків охорони й дослідження пам'яток регіону.

Бурхливий розвиток на галицьких теренах українського книговидання є яскравим свідченням цього. Книга була найбільш ефективним засобом передачі ідей та знань, а долучення широкого загалу до читання як найшвидше сприяло формуванню національного світогляду в житті суспільства. Справа видавнича зазначеного періоду цілком вивчена. Велика активність українських просвітніх,

спортивних, господарських та ін. товариств, окремих видавців, бібліотек, музеїв ілюструє ряд бібліографічних покажчиків.

Метою нашого дослідження є показати не динаміку українського книговидання, а підкреслити основні чинники, які сприяли (чи перешкождали) доступу книжки до споживача, мотивували (чи знеохочували) її прочитання та придбання, впливали на зацікавлення книгою та якість сприйняття прочитаного.

Наслідком освітньо-культурної діяльності товариства «Просвіта» була згуртованість українського населення та зростання політичної свідомості. Першочерговим завданням регіональних «Просвіт» було сприяння освіті українського народу в національному, культурному, політичному та соціально-економічному напрямках. Товариство кожне мало свій статут, в якому було прописано мету та форми діяльності.

Отже, Товариство «Просвіта» в роботі сприяло вихованню національно-свідомих громадян, збереження української ідентичності в першій половині ХХ століття в умовах політичної складної ситуації.

Доктор філологічних наук, завідувач відділу української мови Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича Академії наук України Я. Закревська, досліджуючи Надвірнянщину, зробив висновок, що «територію Надвірнянського району найбільше займають гуцульські говірки, охоплюючи села Пасічну, селище Делятин, Пнів'я. Але не доходять до Надвірної. [10, с. 10].

Польський ономаст С. Грабець, вивчаючи топонімію Гуцульщини, підкреслив північну межу Покуття і Гуцульщини: вздовж долини річки Бистриці – Надвірнянської до сіл Биткова і Пнів'я, біля Надвірної; звідси йде межа на південний схід до Делятина, залишаючи територію села Лосюв і Добротів, включаючи Делятин і Заріччя. Д. Бучко поділив межі Покуття іншим чином: «Північна границя регіону є річка Дністер; північно-західна границя проходить річками Бистрицька – Солотвинська і Бистриця – Надвірнянська до смт. Солотвина, а потім повертає на південний схід через села: Бабче, Молодилів, Пнів, Надвірну, Лосюв, Добротів, Чорний Потік, залишаючи справа (на Гуцульщині) Делятин, Заріччя, Ослави (Чорні і Білі), а далі йде через Великий і

Малий Ключів, Княздвір (зараз Верхнє та Нижнє), Трач, Рожнів, Новоселицю до річки Черемош, утворюючи південно-західну та південну межі [10, с. 11].

Історія виникнення Надвірної як історія головного міста нашого району заслуговує особливої уваги. Тому з історичного бачення несерйозним, наприклад є твердження, що м. Надвірна заснована у 1589 році. Ця дата була широко розповсюджена. Але краєзнавець з Биткова М. Максим'юк у своєму дослідженні «Пнівська твердиня», посилаючись на документи, пише, що м. Надвірна було спалене татарами у 1589 році.

Історія заселення Надвірної дуже своєрідна та складна. Зміна суспільних відносин, перехід міста у володіння від одної до іншої держави істотно вплинули на особливості відтворення та формування, а також структуру населення і демографічні процеси. Чисельність визначити і етнічний склад населення у XVI-XVII століттях неможливо, оскільки переписи дуже рідко проводилися. І ця праця зводилася до великих втрат людей внаслідок татарських спустошливих нападів, повстань та війн, а також дуже великою смертністю від голоду та епідемій.

Польський багатотисячний гніт, шовіністична політика Польщі, спрямована на посилення кріпосницько-феодалного гноблення українців, яке призвело до того, що частина українського населення, в основному студенти, службовці та навіть робітники розмовляли польською мовою. Але дотримувалась такої позиції більшість євреїв.

У звіті Надвірнянської філії товариства «Просвіта» за 1910 р. йдеться, що в Надвірній від 1900 р. до 1910 р. 73,5 % населення, разом і з євреями, говорили тільки польською мовою. Для визначення національної структури населення міста бралось за основу не розмовну мову етнічних різних груп, але їхнє віросповідання. При переписі населення мало хто вказував своє неправильно віросповідання, і тому цей метод вважається найдостовірнішим, хоч відтворює він не повністю національну структуру.

Етнічною і досить чисельною групою серед надвірнянців були євреї. Вони селилися в українських містах і містечках в часи середньовіччя, які належали великим феодалам, де уникали судових сутичок з управою королівських міст і

було менше різних обмежень. Значний відсоток земельних ділянок належав у цих містечках євреям. Вся торгівля, капітали і великі гроші були у їхніх руках. Цим містечком була Надвірна. В місті євреї були крамарями, купцями, орендарями різних промислів, посередниками-факторами, в основному солеварень.

Природно-географічні умови були так званою «приманкою» для людей найдавніших часів. Перші поселенці на теренах Надвірної з'явилися дуже пізно – у II тисячолітті до нашої ери. На східному пагорбі, обкладеного руїнами Пнівського замку, над кручею коло потічка Черлінця було виявлено поселення бронзового віку (II тисячоліття до н. е.), котре під час будівництва оборонної споруди було дуже зруйноване.

У літописний і в доісторичний періоди Прикарпаття були густо заселені. Свідченням є археологічні численні розкопки, які проводилися в Цуцилові, Перерослі, Ланчині, Лоєвій, Делятині. Адже писемні джерела дуже пізно фіксують появу міст і сіл на цій території. На місці сучасної Надвірної чи існувало тоді поселення, невідомо.

Здавних давен люди не були байдужими до своїх назв поселень. Оскільки ці назви утворювалися як правило відразу після їх заснування і були тісно пов'язані з історією рідного краю. Про час та причини заснування того чи іншого поселення вони донесли закодовану інформацію.

Населення Надвірної більшість становили українці. Користувалися вони такими правами, що і поляки. У міру того, як зростала влада польської шляхти, різні форми міської самоуправи почали занепадати. Для неї міське самоврядування було не вигідне, бо воно стояло на сторожі давніх прав українців. Поступово права корінних жителів обрізалися. Власник міста сам призначав урядовців, вїлта, а на міщан покладав нові повинності. Надвірнянці зобов'язані були відробляти панщину, платити грошовий чинш і данину.

Перший Український просвітньо-економічний конгрес 1909 року, в якому взяли участь діячі освіти та економіки з усіх куточків українських земель. Творці «Просвіти» глибоко усвідомлювали потребу творення нації і її самоутвердження в умовах чужинецьких окупацій. Ні один завойовник навіть тоді, коли тримає її в

неволі століттями, не може довести підкорену націю до повної асиміляції за єдиної умови: якщо вона зберегла дві нерозривно пов'язані між собою категорії – історичну мову і пам'ять. На їх стороні і стала «Просвіта» сама зазнаючи переслідувань окупантів, як Великої України, так і Західної – чи то польських, чи московських, чи австрійських, а особливо більшовицьких. Навіть тільки її ім'я викреслювали із пам'яті народу з тієї причини, що вона надихалася ідеєю самостійної України.

Але «Просвіта» вижила! Через війни і революції, через тюрми і табори смерті, через голодомори і братські могили борців за волю України вона привела наш багатостраждальний український народ до Незалежності. Вогонь української організації, запалений у старовинному Львові, осяяв і духовно зігрів Галичину, а потім і Велику Україну. Вона запалювала у своїй Вітчизні темні закутки чужоземного займання, кликала тих, хто «живий, в кого думка повсталала» до освіти, до праці невтомної, наполегливої, до будівництва власного Українського Храму – Держави.

З часу утворення «Просвіта» тісно співпрацювала з Церквою, сповідуючи засадничий принцип «Бог і Україна». Зрозуміло, що священники часто ставили очільниками просвітянських осередків, толерували діяльність в культурно-освітній, суспільно-політичному вихованні цілих поколінь українців.

Греко-католицьке духівництво переважно негативно ставилося до того, що радикали організовували культурно-просвітні, економічно-соціальні та пожежно-гімнастичні осередки, вбачаючи в їхній діяльності антиклерикальний характер. Діяльність станіславівського єпископа, майбутнього митрополита ГКЦ Андрея Шептицького, мала важливе значення для успішного розгортання українського національного відродження Галичини досліджуваного періоду. Проте владики теж негативно ставився до діяльності українських радикалів, вбачаючи в їхній діяльності поширення небезпечних соціалістичних ідей. Разом з тим як українські радикали, так і клерикали на чолі з А. Шептицьким, незважаючи на непереборні перешкоди, не переставали трудитися для користі українського громадянства та відновлення державності в період національно - визвольних змагань 1917-1923 рр.

Діяльність митрополита на культурно-просвітницькій ниві визначала значною мірою долю української культури і духовності. Як меценат української культури й образотворчого мистецтва митрополит Шептицький підтримував діяльність культурно-освітніх товариств, надавав матеріальне забезпечення і постійно піклувався церковними та світськими хорами, майстрами народного декоративно-ужиткового мистецтва.

Одним із засновників «Просвіти» (Львів 1868) був представник Долинщини о. Й. Заячківський. Громадська діяльність священників УГКЦ не була випадковістю – митрополит А. Шептицький дав чітку настанову: «...священик, який на бажання парафіян не хоче утворити склепу, читальні, шпихлера, не відповідає своєму становищу». Є прикладом для наших священників сьогодні? [3, с. 5].

Б. Ступарик вважав, що національну ідею можна зреалізувати тільки тоді, коли буде забезпечено духовну єдність поколінь, наступність національної культури. Саме тому «українська національна ідея мусить увійти в основу виховання українських поколінь, стати для них новою релігією» [3; с. 45].

Реалізація національної ідеї, за його твердженням, постає як суспільний ідеал, що має інтегративний характер, спрямована на позитивний результат. Впливаючи з цих міркувань, покликання освітян учений вбачав утвердженні національної ідеї, розвитку культури українського народу, оволодінню цінностями світової культури, загальнолюдськими надбаннями. Він висвітлює, потребу посилити національне виховання дітей та молоді. «Тільки через національно-інтенсивне виховання, – наголошував Ступарик, – як держава і суспільство, яке працює для створення належної позиції сильної держави здатної дати відсіч чужим цивілізаціям» [3; с. 45].

Саме приватні загальноосвітні навчальні заклади є свідченням демократичних перетворень в галузі освіти. А приватні католицькі школи – це не просто освітні заклади, а центр духовного і культурного життя, що базується на багатокомпонентному змісті освіти. У навчальних закладах створено сприятливе середовище, в якому дитина може не тільки реалізувати свої можливості, а й

досягти значних успіхів у тій сфері, що відповідає особистим обдаруванням; уміти використовувати свій потенціал як для самореалізації в особистому і професійному житті так і в інтересах держави і суспільства використовувати знання як інструмент для розв'язання життєвих проблем, критично мислити, приймати рішення і нести відповідальність.

Хоча становище українських земель під Австрією стало кращим, однак і австрійський уряд дивився на Галичину як на предмет визиску. Чиновники австрійського бюрократичного апарату прагнули швидкої наживи. Важким тягарем на плечах українського селянства залишалася польська великоземельна аристократія.

Галичиною керував намісник австрійського імператора, в руках якого була вся адміністративна влада. Намісником, як зазвичай, призначався один із великих польських поміщиків. Владні функції на місцях здійснювали старости, власники маєтків або їх заступники – мандатори. Польська шляхта, прагнучи полонізувати українські землі, намагалась перетворити галицькі міста в свої форпости і тому ускладнювала доступ до них українського населення.

Закріпачені польськими поміщиками, українські селяни були позбавлені будь-яких прав. «Пан сам або через свого мандатора, – писав І. Франко, – стягав із хлопів цісарський податок, вибирав рекрута і казав виконувати шарварки» [5, с. 12].

Одночасно офіційний Відень лякала тяга галичан до єдності з українським народом, він вбачав у ній загрозу своєму пануванню. Прагнучи ізолювати галицьких українців від Наддніпряни, а потім спрямувати їх проти польського національно-визвольного руху, австрійський уряд намагався витворити з українського населення в Галичині якусь регіональну суціль віддану Австрії націю.

Польсько-український напрям автор характеризував як групу, що вважала українців племінною відміною польського народу (походження русинського (українського) – польської національності).

На противагу «москофілам» зароджувався новий суспільно-політичний рух – «Народовці-українофіли». В основу свого мислення і в програму своєї діяльності народовці ставили освітню і організаційну працю в народних масах, вживали в мові і в письмі чисту народну мову та намагалися втілювати її в літературний вжиток і товариське життя, пресу, науку, школу і театр. Народовецька молодь захоплювалась не лише творами письменників з Великої України, гарасівками та вишиваними сорочками, але і демократичними козацькими звичаями. Після короткого життя перших періодичних народовецьких видань «Вечерниці» (1862 р.), «Мета» (1863 р.), «Нива» (1865 р.) з квітня 1867 року почала вже постійно виходити по кілька разів на місяць «Правда».

У 1861 році засновано Товариство «Руська Бесіда», яке стало пристановищем української думки у Львові, при ньому в 1864 році утворено театр.

У 1867 році заснували чеські просвітителі в Празі освітнє товариство «Матиця люду», а в Кракові утворилось «Товариство приятелів освіти люду» з філією у Львові. Назривала необхідність утворення української освітньої установи, ініціатором якої й став о. Степан Качала. Його заклик підтримала молодь. На початку 1868 року було утворено організаційний комітет, до якого ввійшли професори гімназії й учительської семінарії Анатоль Вахнянин, Юліян Романчук, Омелян Партицький, Олександр Борковський, студенти Олександр Огоновський та Андрій Січинський, урядники Корнило Сушкевич, Михайло Коссак.

Серед 65 засновників найбільше було молодих людей – вчителів, урядовців, студентів, журналістів до яких звертався представник старшого покоління українських діячів о. Й. Заячківський: «Бідна Україна – мати бідні ви сини її» [6, с. 17].

Офіційно філію товариства «Просвіта» у Надвірній було відкрито 29 вересня 1908 р. Фактично вона розпочала свою діяльність ще 1 травня, але такі дії просвітян в умовах окупації вважалися незаконними, оскільки намісництво на той час ще не дало офіційного дозволу на створення філії. Загальні збори обрали (керівництво) Надвірнянського товариства. До нього увійшли Тадей Гриневич –

голова відділу, Микола Лагодинський – його заступник, Іван Лирик – секретар, Осип Чубатий – контролер.

Філія і читальня «Просвіти» не мали окремих приміщень, а поміщалися в одному невеликому будинку. Новостворена філія поставила собі за мету не тільки підняти національну свідомість, а й підвищити добробут народу. Просвітяни на загальних зборах вирішили діяти в таких напрямках: відкривати читальні в селах, у Надвірні при читальні організувати курси для неграмотних, закупити українські книжки, передплатити журнали і газети, заснувати молочарський союз. Для його створення Головний відділ Матірнього товариства прислав на допомогу надвірнянцям Олександра Гараневича.

Поступово філія виросла до 80 осіб. Проте робота йшла дуже мляво, дехто із членів відділу взагалі не брав участі в ній. При читальні створили тільки касу Райфайзена. У той час відкривалися читальні в селах: 1895 р. – в с. Добротові, а наступного року – у Гвозді й Фитькові. Читальню у Гвозді заснували родина пароха о. Платона Січинського, сільський писар Микола Басайчук, учитель Іван Хромовський та свідомі селяни, всього 16 осіб.

Поступово просвітянські ідеї охоплювали щораз більше селян, і все дужче потягнулися до читальні. Виникла потреба відкрити у Гвозді ще одну читальню. Таку ідею подав священник о. В. Лісінецький, з іменем якого пов'язана діяльність «Просвіти» не тільки у Гвозді, а й у повіті. Протягом кількох років його обирали заступником голови Надвірнянської філії «Просвіти», а деякий час він очолював філію. 1908 р. о. В. Лісінецький очолив уже існуючу читальню, яка налічувала 120 членів, а в бібліотеці було 500 книг. 1909 р. відчинила двері читальня і в Гвозді долішнім. Її засновниками були, крім о. В. Лісінецького, Петро Кепещук, Василь Кепещук, Степан Насадюк, Микола Гандзюк.

Успішними щодо заснування читалень були і наступні роки. Тільки в 1897–1898 рр. на теренах повіту їх виникло 10, упродовж першого десятиліття ХХ ст. – ще 20, а до Першої світової війни на території повіту налічувалось уже 38 читалень. Це свідчило про те, що просвітянські ідеї проникали і в найвіддаленіші села, у яких на перший раз бодай невелика група людей розуміла

значення освіти для життя та піднесення національної свідомості народу. Засновниками читалень по селах були священники, а менше – вчителі й селяни. Це були справжні подвижники просвітництва, які безкорисливо трудилися для свого народу.

Головами читальні товариства «Просвіта» в Гаврилівці до Першої світової війни були: Теофіл Коблянський (1899–1903), Михайло Шицький (1903–1913), Юліан Сірецький (1913–1915). У 1903 р. 16 селян с. Камінного на чолі з місцевим парохом о. Олександром Левицьким зініціювали заснування читальні «Просвіти». У листі до Відділу товариства у Львові о. Левицький писав, що тутешні громадяни через наїзд мазурів, пов'язаний з парцеляцією двірського обшару, «До діла приступили люди рішуче і свідомі, то чій Господь Бог pomoже діло доконати» [142, с. 502].

У 1904 р. засновано читальню в с. Волосові. Місцевий парох о. Андрій Сумик ще з 11 селянами звернулися в березні цього року до Львівського намісництва з проханням дозволити заснувати читальню. Такий дозвіл він отримав, і на 16 травня – призначили її відкриття. З приводу цього о. А. Сумик звернувся до Головного відділу у Львові з листом: «Поскільки ляшня впакувала нам колонію мазурську і заложила вже для них читальню, хоч жуже просто, то ми хочемо створити нашу читальню дуже велично, щоб показати нашу силу» [142, с. 503].

Перша згадка в архівах про читальню «Просвіти» в Цуцилові відноситься до 1904 р. Головою читальні був Михайло Турчанський. У ті часи основний зміст її роботи полягав у протидії читальні ім. М. Качковського, яка користуючись наданими австрійською демократією правами, вела пропаганду на користь царської Росії. У роки Першої світової війни діяльність читальні «Просвіти» призупинили.

Досить плідно працювала тоді читальня в Зеленій, заснована 1903 р., Створення її пов'язане з діяльністю в цьому віддаленому гірському селі вчителя Антіна Онищука. Про діяльність читальні довідуємося зі звіту товариства «Просвіта» за 1906 р. Її головою став місцевий священник о. Михайло Ганкевич,

заступником – Іван Онуфрак, писарем – Йосип Осташок, касиром Михайло Осташок, бібліотекарем – Гнат Онуфрак, господарем і контролером – Антін Онищук.

У травні 1908 р. з допомогою А. Онищука створили читальню в Зелениці. Її засновники – Юрко Остап'к, Іван Онуфрак, Василь Онуфрак. Головою читальні був Онуфрій Онуфрак, заступником – Михайло Попович, секретарем – Анна Цапеївна, дочка гайового, бібліотекарем – Іван Вовчук. Спочатку читальня мала лише 10 членів і 71 книжку, що подарувала Львівська «Просвіта», серед яких – «Історія України-Руси», календарі «Просвіти», а також «Пияцтво – нещастя і погибель народу». З часом число членів зросло до 86 осіб, а книжок – до 178. Під орудою Дмитра Федика працював самоосвітній гурток.

У 1908 р. було засновано читальню в найвіддаленішому гірському селі Рафайлові (нині Бистриця), яку очолив Зиновій Гординський. Через деякий час вона мала вже 64 членів, а в бібліотеці – 168 книг. Для неписьмених при читальні організували курси. Весело, що її підтримували не лише українці, корінні жителі Рафайлова, а й мешканці інших національностей.

Читальня в с. Пасічній розпочала свою діяльність ще 1897 р. На той час тут налічувалося 45 просвітян, бібліотека мала 75 книжок, головою читальні був Олекса Сенетович. При ній існувала кооперативна крамниця. Культурно-просвітня праця читальні активно розвивалась, до 1913 р. поповнюючи новими членами, Микола Кантурак та Семен Медвідь.

У 1910 р. в Пасічній заклали другу читальню товариства, яку очолив учитель Семен Медвідь. Він увійшов до складу читальняної секції повітової «Просвіти» у Надвірній, метою якої була популяризація українських книжок серед населення. Місцевий просвітянський осередок спричинився також до відкриття в 1907 р. нової крамниці в селі. Його молодь горнулась до пожежно-спортивного товариства «Січ», яке заснували в 1906 р.

У Ланчині, як і в інших населених пунктах Надвірнянщини, розвивалося громадсько-церковне життя. У звіті товариства «Просвіта» читаємо: «За час від 1 січня 1908 р. тут була діяльна читальня «Просвіти», яка на той час мала вже 20

членів, у їхній бібліотеці було 30 книжок. Головою товариства був О. Цюрак» [142, с. 505].

Зростаюча мережа читалень, яких на вказаний рік у селах Надвірнянщини налічувалося 32, вимагала оперативнішого керівництва їхньою діяльністю. З цією метою лікар Тадей Гриневич при активній допомозі судді Осипа Чубатого та адвоката з Делятина Миколи Лагодинського, посла до Віденського парламенту в 1907–1918 рр., створив у Надвірній філію «Просвіти». Установчі збори відбулися 29 вересня 1908 р. під керуванням Миколи Лагодинського. Збори обрали головою філії Тадея Гриневича, його заступником – Миколу Лагодинського, секретарем – Івана Лилика, контролером – Осипа Чубатого, а також членів відділу. Передбачалося працювати над відкриттям читалень у тих селах повіту, де їх ще не було, зокрема в Стримбі, то філія звернулася до Головного відділу товариства у Львові з проханням прислати книжок.

Про те, в яких умовах доводилося працювати першим подвижникам просвітництва на Надвірнянщині, засвідчує звіт про діяльність товариства за перший рік роботи: «Повіт Надвірнянський – це, як найбільш занедбаний зі всіх східних галицьких повітів. Тож найменший крок у розвою філії потрібно було здобувати силою» [142, с. 506].

Просвітницький рух на Делятинщині розпочався у 1900-х роках. У 1902 р. постала читальня товариства у Делятині, 1903 р. – в Заріччі й Ворохті, 1904 р. – в Ланчині, 1905 р. – в Дорі, 1907 р. – в Білих Ославах, 1909 р. – в Чорних Ославах, 1910 р. – в Чорному Потоці й Татарові.

Даних про діяльність філії в 1913–1914 рр. не збереглося. Під час Першої світової війни читальні та філію в Делятині розгромили. У 1909 р. філія в Надвірній налічувала вже 234 члени «Просвіти», її головою став знов Осип Чубатий. Але незабаром він захворів, перестав займатися справами, і у філії почався занепад. У листі до Головного відділу Матірнього товариства «Просвіта» О. Чубатий попросив дозволу провести достроково звітні збори, щоб вибрати іншого голову, оскільки він сам їде лікуватися і не буде в місті ще два місяці, тому філію «треба зупинити від занепаду» [142, с. 509].

Філії явно бракувало активності в роботі. Про це свідчить хоча б той факт, що в 1909 р. було засновано лише одну нову читальню – у Велесниці Горішній. Занепад діяльності філії тривав і наступного року: її фундатор М. Гриневич помер, а О. Чубатий виїхав до Коломиї. Другою причиною занепаду стало те, що 1910 р. в Надвірній створили філію «Сільського господаря» і багато членів «Просвіти» перейшли до неї, полишивши просвітницьку роботу. Деякі члени відділу через власну байдужість не виявляли жодної ініціативи. До того ж у ньому не було єдності.

В 1910 р. становище трохи поліпшилося, коли філію «Просвіти» очолив священник о. В. Лісінецький. Він залучив до товариства молодь, яка і внесла пожвавлення у просвітницьку діяльність. Вийшло закласти нові читальні у Пасічній (вже другу), у Пнів'ї (на «Млинах»), готували до відкриття читальню в Надвірній (на «Річках»), другу – у Гвозді (на «Млинах»), передбачали створити пересувну бібліотеку для цілої округи.

З прокладенням залізниці горяни Ворохти та навколишніх сіл потягнулися до освіти. У Ворохті в 1906 році Львівський народний інститут побудував учительську оселю, директором якої став пан Івантишин. При оселі діяли кімнати відпочинку на 50 ліжок, одна кімната «Просвіти» і однокласна школа.

Згодом, за часів другої окупації Польщею Західної України у 1920–30-х роках, вже існувала школа повшехна. Це була польська школа, де вчилися польські і жидівські діти, 6-класова школа, а в руській, як тоді називали – чотири класи. Ще була платна рідна школа, також чотирикласна. Якщо хтось хотів одержати середню освіту, то треба було закінчити чотири класи руської школи перейти до польської закінчувати п'ятий і шостий класи, а вже тоді можна було переходити до рідної платної і закінчувати ще чотири класи. Це вдавалося не багатьом.

У польській школі вчителювали Янка Янковська, а в руській – її сестра Емілія Янковська, а для помочі їм обом був педагог Муживачко. Цими школами опікувалася держава. Школа знаходилася в Олексі Олексюка (Шишурака).

У рідній школі вчителювали чоловік і дружина Дмитерки із Заріччя, вони були дуже прихильні до дітвори. Ця школа вже не мала державної підтримки, вона була організована товариством «Просвіта».

З метою координації просвітницької діяльності в усіх українських землях у 1909 р. у Львові провели Перший український економічно-просвітній конгрес, що став справжнім святом української культури. Основним завданням Товариства конгрес визначив розвиток видавничої діяльності в усіх куточках українських земель як головного чинника розповсюдження освіти. Створилися можливості для розвитку ділових свіжих зв'язків всіх українських організацій як в Галичині, так і поза її межами. Але перша світова війна, що вибухнула в 1914 р. завдала важкого удару всьому просвітницькому рухові. По закінченню Першої світової війни діяльність товариства «Просвіта» поступово відновлюється, незважаючи на вороже ставлення до нього польської окупаційної адміністрації.

Свою діяльність «Просвіта» вела до 1914 року початку Першої світової війни. В той час не було обмежень, але не маючи власного кошту не могла дозволити собі мати власні будинки «Просвіти» або читальні.

2.2. У міжвоєнний період

Соціально-економічне життя Надвірнянщини і м. Надвірної дуже постраждало в роки Першої світової війни (1914-1918 рр.) Наш край входив майже 3 роки в зону активних бойових дій між російською і австро-угорською арміями. Але лихо спіткало м. Надвірну ще до військових сутичок. В ніч з 5 на 6 серпня 1914 р. в місті спалахнула небачена пожежа. Згоріло багато житлових будинків, складських приміщень, дрібних промислових підприємств, крамниць назавжди перестав існувати пивний browар. Згорів Надвірнянський тартак. Полум'я і не пожаліло греко-католицької церкви. Під час війни перестало існувати багато економічних об'єктів.

Надвірна і територія повіту кілька разів переходило з рук у руки, а спричинювало до пошуку ворогів, зрадників і шпигунів. Каральні служби публічно повісили, розстріляли вивезли в російські та австро-угорські тюрми і

канцтабори сотні жителів Надвірнянщини. Саме в цей час поглиблюється населення за релігійними, національними і політичними ознаками.

За десятиліття до Першої світової війни негативне ставлення офіційних кіл царської Росії до українського руху збільшилася. Головна небезпека саме була в його культурній ролі, що загрожувало Росії культурним та національним розколом. Досліджуючи політично-національну ситуацію, яка склалася в Росії, акад. В. І. Вернадський виділив, що в цей час на арену виходять «просвітники російського імперіалізму, коли визнають право творити культуру тільки за великими націями» [22, с. 42].

Війна 1914 року була в певній мірі результатом таких настроїв, бо відносини між Росією та Австро-Угорщиною відзначалися в основному слов'янофільською ідеологією, в котрій одне із провідних місць займало вороже ставлення до росту української культури в Галичині й прагнення до «воз'єднання під'яремної Русі» з Росією на засадах єдності. Наприклад, у перші дні російської окупації м. Львова серед вояків було продано всі примірники «Кобзаря» Т. Шевченка, які були на складі «Просвіти».

«Просвіта» була першим у Львові українським Товариством, яка прийняла на себе тягар окупаційної влади. Поновити просвітницьку діяльність вдалося тільки в 1917 році. Почалася робота по відбудові читалень, підготовка до святкування 50-літнього ювілею Товариства.

У перші роки по війні прибутки Товариства складалися, з членських фондів та внесків, отриманих від продажу видань. Нерухоме майно «Просвіти» було настільки зруйноване війною, що ще потрібно було коштів на реставрацію.

Квітень 1923 року «Просвіта» вибирає дев'ятим своїм головою професора Львівської Академічної гімназії М. Галущинського. Усвідомлюючи складність політичної ситуації в регіоні і сподіваючись на її стабільність, новий голова всю організаційно-просвітницьку роботу розділяє на 2 частини: виконання найближчих завдань і проведення загального курсу розвитку.

Першочерговим завданням було поновлення діяльності філій та читалень на довоєнному рівні, організація гуртків самоосвіти з метою ліквідації

неграмотності, особливо серед молоді, створення бібліотеки на базі кожної читальні й поновлення діяльності «мандрівних» бібліотек, залучення нових членів до лав Товариства, як з регіону, так і з еміграції; розповсюдження сфери діяльності «Просвіти» на територію Волині, Холмщини та Полісся.

Незважаючи на перепони, створювані польською владою, філії «Просвіти» проводили основну культурно-просвітницьку роботу в регіоні, бо інакшої організації, яка охоплювала б таку кількість повітів в Галичині, не було. Однак філії повинні були проявляти більше самостійності і більше турбуватися про підвищення професійного рівня керівників, вдосконалювати методи своєї роботи.

Продаж своїх видань «Просвіта» здійснювала тільки в канцелярії Товариства у Львові і розсилала поштою. Спеціально створена комісія з питань розповсюдження книжок зверталася в 1922 р. з проханням до польської влади про відкриття власної книгарні і на її базі «синдикату українських видавців», на що отримала відмову, після котрої було заарештовано голову комісії.

До 1924 року запаси книжок на складах «Просвіти» майже вичерпались, хоча темпи книговидання були досить високі. Тільки за один 1923 рік Товариство випустило 500 тис. сторінок друкованої продукції. Без урахування Радянської України, книжкову продукцію українською мовою тільки в Європі випускало 80 товариств і видавничих спілок і понад 20 приватних видавців, а повна бібліографія українських книжок, наприклад, у 1926 році нараховує 291 позицію.

Щоб зупинити книжкову недостачу, а головне, заповнити потреби сільських бібліотек, Головний відділ у 1924 році укладає торговий договір з видавництвом Я. Оренштейна «Українська накладня» в Липську (Лейпцігу), згідно з яким «Просвіта» стає єдиним її представником на терені Другої Речі Посполитої, за що отримує 45 відсотків торговельної знижки.

У 1926 році коштом автора виходить книжка видатного бібліографа Івана Калиновича «Що потрібно робити в читальнях «Просвіти»: Програма, розподіл та календар просвітницької праці». Він викликав занепокоєння з приводу того, що «насправді життя в читальнях «Просвіти» зводиться до читання періодики і час від часу книжок, без плану і системи [22, с. 50].

Відновленням Надвірнянської філії працювала група студентів. Їх об'єднали ветерани просвітянського руху на Надвірнянщині – політичний і громадський діяч, член Радикальної партії адвокат Іван Саноцький та студент правничого факультету Львівського університету Ярослав Скаліш, який у роки Першої світової потрапив у російський полон, де познайомився з комуністичними ідеями. Захопивши цими ідеями, Я. Скаліш після повернення із радянської Росії став одним з активних їх поширювачів на Прикарпатті. 1927 р. він заснував повітовий комітет легальної комуністичної організації «Сельроб», а до кінця року створює його «комірки» в 14 селах повіту.

Перші повоєнні збори філії «Просвіти» відбулися 8 жовтня 1922 р. До цього часу вже відновили діяльність читалень у Надвірній, Камінному, Перерослі, Волосові, Цуцилові, Фитькові, Пасічній, Гвозді, Лісній Тарновиці, Пнів'ї. У багатьох селах читальні відроджувалися з ініціативи самих селян. 25 квітня 1921 р. Михайло Бойчук із Камінного звернувся до відділу Товариства у Львові з листом, у якому просив допомогти відновити читальню, а 30 квітня уже відбулися загальні збори під проводом колишнього виділового Івана Бойчука.

У селі відновили роботу позичкова спілка Райфайзена і споживча кооператива. Під керівництвом о. В. Лісінецького просвітницько-культурний рух у Гвозді в середині 1930-х років значно прискорився. Обидві читальні мали власні будинки, зростала кількість книг і часописів у їхніх бібліотеках, було організовано аматорські гуртки, а також працювали гуртки для жінок і самоосвіти. Один із таких гуртків вів Іван Насадюк. У селі організовували свята книги, «Просвіти», «Стрілецької пісні», під час яких виступали хор та аматори з драматичними виставами. Крім читальні «Просвіти», в селі діяли «Луг», Союз українок та осередок «Сільського господаря».

На перших повоєнних зборах Надвірнянської філії доповідь зробив Дмитро Ерстенюк. Їх учасники вшанували вставанням і хвилиною мовчання пам'ять полеглих за волю України. Було обрано новий виділ філії, який очолив Іван Луців, його заступником став Микола Срібний, секретарем – Дмитро Ерстенюк, а касиром – Іван Хроменко.

Філія розпочала свою роботу у важких фінансових умовах. Крім того, чинило перешкоди її діяльності староство. І все ж таки вдалося відновити хор, який їздив з концертами по селах, та аматорський гурток, також створили товариство «Сокіл». Книжки для читальні купували за гроші, виручені від продажу часопису «Письмо з Просвіти» та з концертів, присвячених Т. Шевченкові, з якими їздив по селах місцевий хор.

У 1923 р. відновили свою роботу читальні в Зеленій, Назавизові та Пнів'ї (на «Млинах»). Їхні активісти в часи воєнного лихоліття зуміли зберегти всі книжки та інвентар. Того ж року відновила свою діяльність читальня «Просвіти» в Гаврилівці. 18 липня 1924 –го повітовий староста у Надвірній Секірський зареєстрував статут цього товариства. Головою читальні обрали Михайла Мельника.

Польські правлячі кола, ігноруючи міжнародні домовленості, відмовляли українському населенню в праві на вільний національний розвиток і проголошували необхідність утворення одної національної польської держави шляхом примусового ополячення поневоленого народу. У зв'язку з цим окупаційний режим спрямував свої зусилля на знищення українського національно-визвольного руху і перетворення захоплених земель в інтегральну частину польської держави.

На західній Україні було введено надзвичайний стан, запроваджено нечуваний військовий і поліцейний терор. У листопаді 1918 р. проведено масові арешти і вивезення зі Львова, як заручників, відомих українських діячів Ю. Романчука, К. Студинського, В. Охрیمовича, В. Старосольського, І. Кивелюка, В. Бачинського та ін. Тисячі звинувачених у непослуху й опорі владі, запідозрених у саботажі, полонених Української Галицької Армії було кинуте у концентраційні табори. У березні 1920 р. було заборонено вживати назви «Галичина», «Україна», «українець». Замість них запроваджувались назви «Малопольська Виходня», «русін», «руські», «русінські». Українська мова усувалася з урядових установ. Діяльність українських політичних партій припинялась, газети закривались.

Незважаючи на жорстокі карі і переслідування, український народ чинив упертій опір польським окупантам. Змінились лише способи боротьби. Множились підпали польських поміщицьких фільварків, напади на поліцейські ділянки, диверсії на залізницях і телеграфних лініях. 16 квітня 1920 р. збройне повстання вибухнуло на Гуцульщині. Біля 600 повстанців розгромили поліцейський загін в с. Зеленій, гарнізон жандармерії у Жаб'ї. Власті запровадили на Покутті надзвичайні суди, а проти повстанців кинули численні військові підрозділи. Учасник повстання М. Горбовий згадував, що карні загопи 49-го полку «стріляли в кожну хату, все грабували і знищували, били до крові» [22, с. 155].

В освіті зусилля властей спрямовувались на витіснення української мови. Навчатися у Львівському університеті було дозволено лише польським громадянам і тим, хто відслужив у польській армії. Так і не було реалізовано постанову про заснування українського університету, натомість усі кафедри з українською мовою у Львівському університеті скасовано. Організований у відповідь на це в липні 1921 р. у Львові таємний Український університет (3 факультети, 65 кафедр, 1500 студентів) влада всяко переслідувала.

Тотальний наступ польського шовінізму викликав спротив українського населення, яке не визнавало окупаційної влади, здійснювало масові саботажницькі акції, підпали й атентати (замахи на вбивство), проводило мітинги і страйки, бойкутувало урядові розпорядження. У ряді місцевостей боротьба набрала форм партизанського руху. Найбільшого розмаху він набув у другій половині 1922 р., переростаючи у національно-визвольне повстання проти іноземного поневолення.

На керівництво визвольним рухом претендували різні політичні партії. Об'єднані в Міжпартійній Раді, християнські суспільники, трудовики, соціал-демократи і радикали дотримувались думки про необхідність злиття всіх українських політичних партій в єдиний національний фронт, який би очолив боротьбу народних мас проти польської окупації. На думку уряду ЗУНР, Національної Ради і Міжпартійної Ради, ця боротьба в поєднанні з

дипломатичними заходами мали вплинути на Польщу і світову громадськість і тому, щоб уряди Антанти визнали державну незалежність Галицької Республіки «Для підтримки такої акції на міжнародній арені, – згадував І. Макух, – політичний провід у Східній Галичині наказував рішучу негативну поставу українців до будь-яких суверенних актів польської держави на цій території, щоб не давати польській дипломатії козира в руки» [22, с. 161].

Визвольний рух, який завчасно виявлявся в боротьбі проти окупаційної влади та ігноруванні її заходів, набрав ще більшого розмаху під час перепису населення наприкінці вересня – на початку жовтня 1921 р. Незважаючи на репресії, галицькі українці бойкотували перепис. Рава-руський староста 12 жовтня повідомляв воєводу, що «перепис населення в тутешньому повіті залишається незакінченим. Населення в 60 гмінах чинить пасивний опір, зачиняє хати, втікає до лісу і незважаючи на арешт тих, що чинять опір не досягнуто жодних результатів. Населення воліє бути арештованим, ніж взяти участь у переписі».

Основну увагу відведено на відносини польської влади з «Просвітою». Несприятливий період у яких перебувало Товариство у Східній Галичині в міжвоєнний період. Польська влада сконцентрувала себе на знищення українсько-культурного і національного життя, захопивши землі в інтегральну частину Польської держави. Однак «Просвіта» змогла не лише відновити свою працю, але й відновити просвітницьку роботу в регіоні.

У міжвоєнний період «Просвіта» перебувала в опозиції до влади виражаючи себе в ненасильницькій формі. У товариствах були представники різних партій представляючи собою негативний відбиток на його функціонуванні.

Для відновлення роботи Товариства необхідних умов не було, польська влада не думала сприяти діяльності «Просвіти». Тому і виникла необхідність організувати гуртки самоосвіти з метою ліквідації неграмотності, особливо серед молоді, відновити діяльність філій і читальні на рівні довоєнного часу.

Потрібно відзначити, що після того як Польща відійшла від диктаторського режиму і взяла курс на європейську демократію ситуація у

просвітницьких організаціях покращилася. А політика пацифікації змінилася, що дало змогу розвиватися «Просвіті» у Надвірній.

Після війни «Просвіти» відновилися не одразу, а з часом, а деякі так і не змогли відновитися чи повернути свої приміщення. Тому вони іноді навіть не мали власних приміщень.

Після того як було окуповано територію Західної України радянськими військами в 1939 р. почалася жорстка політика русифікації та закриття і ліквідація усіх просвітницьких організацій. Однозначно ми можемо сказати те що насадження чужої ідеології для українців було не прийнятним, а тому усі виховані у просвітницькому дусі і надалі продовжували свою діяльність, аж до того моменту доки їх не висилали або не репресували.

Таким чином, головними напрямками діяльності товариства до 1918 р. були підвищення національної свідомості, освітній розвиток місцевого населення та боротьба за збереження української ідентичності в умовах іноземного тиску. Філії «Просвіти» стали центром організації культурно-просвітницької роботи в регіоні. Члени товариства займалися відкриттям читалень, проведенням лекцій, самоосвітніх курсів і культурних заходів. Особливу роль відігравали священники, вчителі та свідомі селяни, які безкорисливо працювали задля розвитку товариства. Зростаюча мережа читалень, які виникали навіть у віддалених селах, свідчила про успіх просвітницьких ідей серед населення.

Попри значні досягнення, діяльність філії стикалася з труднощами, такими як внутрішня пасивність членів, брак єдності у відділі та політичні виклики. Польська окупаційна адміністрація перешкоджала розвитку товариства, а Перша світова війна завдала серйозного удару всьому просвітницькому рухові. Проте після завершення війни «Просвіта» поступово відновлювала свою діяльність, продовжуючи виконувати свою місію в складних умовах.

Після Першої світової війни, просвітяни акцентували увагу на відновленні осередків товариства, організаційній роботі, боротьбою з фінансовими труднощами та боротьбі з політичними викликами. Попри складні умови, товариство зберегло свої головні цілі – поширення національної свідомості,

боротьбу з неграмотністю та популяризацію української культури. Основними завданнями були відновлення філій, відкриття читалень, створення бібліотек, організація самоосвітніх гуртків і розширення діяльності на нові регіони. Читальні стали центрами культурного життя, де проводилися свята книги, пісенні фестивалі, аматорські театральні вистави. Також діяли самоосвітні гуртки, жіночі організації та споживчі кооперативи, що сприяло розвитку громади. Діяльність «Просвіти» в регіоні є яскравим прикладом того, як національно свідомі ініціативи сприяли згуртуванню громади, поширенню освіти й культури навіть у найскладніші історичні періоди.

Отже, «Просвіти» вели активну просвітницьку діяльність до Першої світової війни. Після війни була жорстка політика пацифікації, котра не зламала національного духу населення. Після чого до 1939 року було послаблення у політиці, оскільки Польща взяла курс на лібералізацію і це дало більше можливостей для розвитку самих «Просвіт». А після приходу червоної армії «Просвіти» були ліквідовані, а їхні приміщення були віддані на нужди партії.

РОЗДІЛ 3. ДІЯЛЬНІСТЬ ОСЕРЕДКІВ «ПРОСВІТИ» В МІСЦЕВОСТЯХ НАДВІРНЯНЩИНИ

Товариство «Просвіта», яке було засноване у Львові з часом розрослося і у Станіславові та його окрузі. Вона співпрацює з церквою, де вони спільно відкривали бібліотеки, читальні зали, проводили спільні заходи. Священники часто стають головами «Просвіт», бібліотек чи читальних залів. Толерантно працювали в культурно-освітній, суспільно-політичному вихованні тогочасних поколінь.

Греко-католицьке духовенство ставитися більш лояльно до створення різних культурних осередків. Першим з них стає Андрей Шептицький, котрий надавав важливе значення саме культурним осередкам, а саме «Просвіті». Діяльність митрополита позитивно позначилася і на Надвірнянщині. Оскільки він був головним меценатом української культури.

У 1905 році інтелігенція Надвірної вирішує створити власну філію «Просвіти». Ініціаторами створення філії виступали адвокати з Надвірної Осип Чубатий та Іван Саноцький, учитель Іван Лилик, адвокат з Делятина Микола Лагодинський та лікар Тадей Гриневич який очолив інтелігенцію. У березні 1908 року товариство «Просвіта» що у Львові дає згоду на відкриття філії [67, с. 59].

Першу філію товариства «Просвіта» офіційно було відкрито 29 вересня 1908 року, але свою фактичну діяльність вона розпочала швидше у травні того ж року, оскільки намісництво не надало дозвіл на роботу філії її відкриття вважалося не законним. На загальних зборах що відбулися було обрано керівництво філії: керівник відділу – Тадей Гриневич; заступник – Микола Лагодинський; секретар – Іван Лилик, контролер – Осип Чубатий [35, с.35].

Відділ і читальня «Просвіти» не мають окремих приміщень, а були розміщені у невеличкому приміщенні будинку. Просвітяни на своїх зборах вирішили йти у наступному напрямку: в першу чергу вирішили зробити курси при читальнях де б проводилося навчання безграмотних основам; по-друге відкривати і надалі читальні у Надвірній та ближніх селах це б мало підняти

культурний та освітні рівні населення; по-третє закупляти книжки, передплачувати журнали і газети для поповнення читального залу; і на останок вирішили відкрити молочарський союз. З часом філія виросла у ній уже було 80 осіб.

У 1895 році було відкрито читальню у с. Гвізд. Її відкрила родина пароха о. Платона Сфчинського. До неї увійшли сільський писар Микола Басайчук, учитель Іван Хромовський та 13 селян. Поступово ще більше селян починають підтримувати просвітницькі ідеї, і все більше почали ходити до читальні. Через що у Гвозді виникає потреба у відкритті ще однієї читальні. Ідею відкриття ще однієї читальні була запропонована о. В. Лісінецьким, з його іменем пов'язують роботу «Просвіти» у всьому повіті. В 1909 році відкривають ще одну читальню Гвозді долішньому. Її заснували о. В. Лісінецький, Василь Кепещук, Петро Кепещук, Степан Насадюк, Микола Гандзюк [35, с. 50].

Упродовж 1897–1898 рр. На теренах повіту виникло 10 читалень. У період 1900–1920 рр. виникло ще 20, на території повіту їх налічувалося 38. Нам це вказує на те що просвітницькі ідеї проникли навіть у найвіддаленіші села повіту, підтверджується і думка про те, що навіть невелика група людей розуміла значення освіти для життя та піднесення національної свідомості народу. Зазвичай читальні у селах засновували священники, рідше це були вчителі чи селяни. На нашу думку це були люди які безкорисно працювали для свого народу для того щоб просунути просвітницькі ідеї.

В 1899 році було відкрито читальню у с. Гаврилівка. Спершу нею керував Теофіл Коблянський 1899–1903 рр. пізніше з 1902–1913 рр. Михайло Шицький і з 1913–1915 рр. Юліан Сірецький. Читальня постійно поповнювалася новими виданнями, а, особливо взимку тут також проводилися різноманітні тематичні вечори [35, с.67].

16 селян с. Камінне разом із місцевим священником о. Олександром Левицьким в 1903 р. ініціювали заснування «Просвіти». У своєму зверненні до товариства у Львові писав що місцеві громади через нашестя мазурів, через

парцеляцію двірського землеволодіння, люди рішуче і свідомо вирішили доробити справу [142, с. 502].

В 1904 р. засновано читальню у с. Волосів. Місцевий священник о. Андрій Сумик та 11 селян надіслали звернення до Львівського намісництва із проханням заснувати власну читальню. Отримавши дозвіл 16 травня 1904 р. її було відкрито. З приводу відкриття о. А. Сумик звернувся до відділу у Львові у своєму листі: «Оскільки ляшня впакувала нам коліно мазурське і заклала для них читальню, хоч жуже просто, то ми хочемо створити свою власну, показавши нашу силу і єдність» [142, с. 508].

В 1908 р. просвітяни с. Волосів разом із товариством «Січ» викупили у єврея за 550 ринських хату з землею під читальню. Але самі січовики захотіли переписати пів хати на себе, хоча самі вони внесли 38 ринських, у цьому їх підтримував Микола Лагодинський, адвокат із Делятина. Сама читальня діяла досить успішно. Уже в 1906 р. тут було 84 учасники серед яких були 16 жінок та дівчат в ті часи явище рідкісне. З цих 84 членів було 45 писемних. Бібліотека мала 62 книжки, передплачували «Свободу», а «Господар» і «Діло» подарував читальні о. А. Сумик, який був головою філії. У самій читальні у наділю та у вечері організували голосні читання.

Того ж 1904 року вперше згадується і читальня в с. Цуцилів. Головою читальні був Михайло Турчанський. Свою роботу читальня вела на протидію читальні ім. М. Качковського, яка користувалася наданими австрійськими правами демократії і вела пропаганду на користь царської росії. Сюди входило 30 книг, пізніше ці книги були спалені Василем Маланюком. Гроші які зібрали з членських пожертвувань ним було закуплено книжки у Львівському видавництві «Червона Калина». Через деякий час бібліотечний фонд нараховував близько 2000 книжок українських класиків та тих хто брав участь у визвольних змаганнях [81, с. 62].

Коли в 1905 р. голова львівської «Просвіти» відвідує читальню у Цуцилові то за його оцінкою вона займає перше місце по Надвірнянському округу. Читальня нагороджена двома портретами: князів Ярослава Мудрого та

Володимира Мономаха. Для старших селян влаштовували вечори читання в голос газет та журналів.

15 лютого 1925 року було проведено збори у будівлі «Просвіти» де було прийнято новий статут. Також було прийнято рішення про будівництво Народного дому читальні Товариства «Просвіти» в Цуцилові. Започатковано будівництво було того ж року, але польська влада не надала дозволу на будівництво, але за допомогою наполегливих клопотань дозвіл було отримано.

Згадка про «Просвіту» вперше є в архівних документах і відносять дату заснування до 6 березня 1898 р. Засновниками «Просвіти» у Перерослі були найшанованішими людьми: о. К. Петровський, Дмитро Федоришин, Дмитро Остап'юк, Іван Яворський, Ілько Рев'юк, Гаврило Угринчук, Михайло Яворський, Ігнатій Синовський, Петро Сузанський, Михайло Голинський, Михайло Максим'юк, Федь Микитишин [35, с. 58].

Першим хто очолив читальню був о. К. Петровський, писарем філії товариства обрали Ілька Рев'юка. У той час у «Просвіті» нараховувалось 184 члени. Спочатку читальня була мандрівною, оскільки вона не мала власного приміщення, то подорожувала. Спершу розміщувалася у школі, потім у резиденції священика, а тоді і по домівках окремих ченів. «Просвіта» була культурним і просвітницьким центром села. Старі люди с. Перерісль любили називати її просто читальнею, і це не випадково, тому що люди приходили сюди саме з ціллю почитати книги. На початку тут було тільки кілька книг які поміщалися в одну шафу. Але кожного року фонди поповнювалися за допомогою придбання книг, а деякі селяни були заможними людьми, то і дарували їх. Пізніше селяни купили радіоприймач, який поставили у читальні, де кожних вихідних збиралися, щоб почути новини радіо. Читальня передплачувала газети, у широкому використанні були твори відомих українських поетів. Але коли опинилися під владою поляків «Просвіта» була заборонена [62, с.40-41].

Збори «Просвіти» було не зручно проводити по хатах, тому на одних із зборів було вирішено купити окрему будівлю. Багатші селяни склали гроші і

викупили будинок у Василя Синоверського. Молодь охоче збиралася у «Просвіті».

Читальнею керував з 1924 р. В. Боднарук, а сама читальня виділялася доброю репутацією. У розвитку читальні «Просвіти» надавали допомогу студенти-гімназисти. У тому ж 1924 р. було уже 2 повні шафи книг, а головну роль у поповненні книжкового фонду відігравала саме церква. Частина грошей, які були зібрані під час колядування на Різдвяні свята, йшли на закупівлю книг, тому на початку Другої світової війни їх уже було 3 шафи[62, с. 42].

Після приходу радянської влади у село почалося варварське нищення книжкового фонду. Зайшовши до читальні радянські військові разом з начальником гарнізону Івановим почали викидати книги з шафів, мовляв завтра ми спалимо увесь цей націоналістичний хлам. Це почув Федь Передрук і, передавши ці слова через хлопців, селяни частину книжок змогли врятувати, проте решту спалили радянські війська. Вони лютували через те, що частина книг зникла і почали проводити обшуки по селу у кого книги. У кого могли знайти книги їх відправляли у Сибір [62, с 43].

Слід відзначити що якихось внутрішніх протиріч через політичні напрямки у селі не було, тому що усі три гілки влади були в руках однодумців. А тому вони дуже багато робили для розвитку і росту національної свідомості селян.

Плідною була і праця читальні в Зеленій, котра була заснована в 1903 р. Її заснували: Юрко Остап'юк, Іван Онуфрак, Василь Онуфрак, Онуфрій Онуфрак, Михайло Попович, Анна Цапеївна, Іван Вовчук. На початках читальня мала тільки 10 читачів і 71 книжку, які були подаровані Львівською «Просвітою». Серед цих книг були: «Історія України-Руси», календарі «Просвіти», а також «Пияцтво – не щастя і погибель народу». Через 1 рік кількість членів зросло до 86, а книжковий фонд до 178 одиниць. Для молоді тут організували читальні вечори, а для старшого населення проводилися освітні курси [54, с.61].

В 1908 р. було відкрито читальню у мальовничому найвіддаленішому куточку Надвірнянського повіту в гірському селі Рафайлові, нині с. Бистриця. Читальню очолив Зиновій Гординський, через деякий час тут уже було 64 члени, а

в бібліотеці – 168 книг. Для неписьмених при читальні було організовано курси для неписьмених. Цікаво, що читальню підтримували не тільки українці, але і мешканці інших національностей.

У селі Пасічна читальня була відкрита в 1897 році, на той момент тут налічувалося 45 просвітян, та 75 книг, а головою був Олекса Сенетович. Тут існувала кооперативна крамниця. Читальня активно розвивалася до 1913 р. поповнюючись новими членами [54, с. 31].

В 1910 р. в Пасічній закладають другу читальню товариства, яку очолив Семен Медвідь. Вона входить до складу читальної секції повітової «Просвіти» у Надвірній, за мету яка поставила собі популяризацію українських книжок серед населення. Також у селі була і читальня створена католицьким товариством «Скала». Керував нею місцевий священник. Спочатку вона знаходилася у хаті Сіщуків Миколи і Якова. Пізніше було перенесено до приміщення сільського клубу. Сама діяльність читальні була у межах Католицької Акції – співпраці світських представників в апостольській діяльності церковної ієрархії, веденої в католицьких організаціях під наглядом церковної влади [11, с. 46–47].

У травні 1908 року з допомогою А. Онищука було відкрито читальню в с. Зелениці. Її засновниками були: Юрко Остап'юк, Іван Онуфрак, Василь Онуфрак, Михайло Попович, Анна Цапєївна, Іван Вовчук. На початку свого створення читальня мала лише 10 членів і 71 книжку, ці книги були подаровані Львівською «Просвітою». З часом число членів зросло до 86 членів, а кількість книг становила 178 книг [77, с. 64].

1 січня 1908 р. у селі Ланчин була створена «Просвіта». Її заснував місцевий священник та жителі села. Так як і більшість сіл до цього вони не мали грошей на власну читальню. Але спочатку вона знаходилася у приміщенні церкви, пізніше перейшла до школи, а потім після зборів було вирішено побудувати чи придбати будинок. З цим їм допомогли внески від багатших селян [142, с. 505].

Оскільки громада була великою вони змогли побудувати власну читальню та закупити книги. На момент відкриття читальні тут було 34 члени та 93 книги.

Через рік в 1909 р. сюди приїхав голова Львівської «Просвіти», який зазначив, що читальня була організована досить гарно. Тут проводилися різноманітні культурні вечори. Тут проводилися Шевченківські читання, вечори поезії, вечори читання літературних творів, створено драмгурток, а також хор з молоді. Для старшого покоління організовувалися вечори читання в голос, під час яких представники молодого покоління приходили читати журнали, газети та книги. Не можна забути і про курси для не писемного населення, але тут було відкрито і початкову три класну школу, яку відвідували і діти з сусідніх сіл.

Читальня у селі Добротіві відкрилася 1895 р. Ймовірними засновниками були вчитель Т. Онищук та священник о. Іларій Михалевич. Спочатку тут було 19 членів, але до 1913 року кількість членів збільшилася, а також і кількість книг, тому добротівчани вибудували свою домівку в центрі села, поряд із церквою. Громада як і багато сусідніх сіл не мала грошей на будову. За прикладами сусідніх сіл вирішують організувати колядування і виручені гроші спрямувати на будівництво. Також кожного року організовували фестини, котрі давали також не великі гроші. У самому приміщенні читальні були розміщені кімната «кооперативу» [61, с. 17]. У 1913 р. у читальні Добротова відбулися 3 вистави, які були представлені місцевим аматорським гуртком.

«Просвіта», крім культурної діяльності, займалася залученням селян до економічного життя, щоб хоч якось покращити їхнє злиденне життя. 14 листопада 1909 р. з цією метою було скликано місцеве віче, в якому взяли участь 300 селян навкрлишніх сіл [87, с. 79].

Про діяльність товариства у період Першої світової війни відомостей майже нема. Мабуть тільки чудом залишилася цілою будівля «Просвіти», де знаходилася школа до 1923 р.

Новим етапом піднесення просвітницького руху став 1922 р., коли до складу філії с. Добротова ввійшли: адвокат з Делятина – О. Навроцький, директор Заріччянської школи – М. Данилюк, директор «Української каси» в Делятині – І. Гродзіцький, бібліотекар з Делятина – І. Струтинський, та члени: І. Киселюк з Микуличина, М. Остап'юк, В. Андрушко, та вїйт с. Добротова – Д. Завальнюк. У

1923 р. членами «Просвіти» в Добротіві було 17 людей, а членами читальні 65 людей [88, с. 76].

Наступними відомими даними про «Просвіту» в Добротіві припадають на 1928 р. У цьому ж 1928 році кількість членів «Просвіти» уже становила 59 людей, будь які відомості про кількість книг відсутні. М. Дяченко був головою читальні і на постійні основі виписували одну газету.

До діяльності «Просвіти» польська влада ставилася вороже, вони користувалися будь-якими можливостями щоб зашкодити роботі філії. Сама «Просвіта» дала поштовх до створення у Добротіві господарсько-спортивних спілок які утворилися у 1929 р. «Рідна школа», «Жіноча секція» [88, с. 79].

У 1934 р. головою «Просвіти» в селі стає Кметюк Яків. Активними членами в 1930-ті роки були: Кметюк Василь, Дяченко Василь, Римарук Васмль, Попів Марія, Маковійчук Василь, Білоус Дмитро і Зоня, Іванишак Михайло, Янко Юрко, Петруняк Ілько, Маковійчук Варвара та багато ін. [87, с. 77].

Завдяки заходам нового відділу робота «Просвіти» була спрямована на відзначення ювілеїв «Просвіти», битви під Кутами, на честь героїв Базару, до річниці Акту Злуки, річниця проголошення ЗУНР, та Шевченківські дні та ін.

У селі було вдало поставлено виставу «Тарас Бульба», тому добротівські просвітяни узялися за підготовку іншої вистави «Свідки». До цього їх спонукав по-перше О. Навроцький, котрий допоміг з отриманням дозволу від заступника повітового старости на те щоб поставити виставу.

Читальня у Білих Ославах виникла в 1907 р. Читальня не мала свого приміщення, а тому була мандрівною. Спочатку її зберігали у школі, тоді нараховувалося 67 книг, частина яких подарувала Львівська «Просвіта». Однією із основоположниць «Просвіти» тут вважають Марійку Підгірянку, яка і подала ідею створення [55, с. 41]. Тут читальня була швидше ніж у Делятині [49, с. 67].

Дані про роботу читальні в 1913–1914 рр. не збереглися. Під час Першої світової війни читальня була закрита. Після війни вона була не одразу відновлена, а в 1921 р., після того, як було перенесено до нового приміщення, яке читальня орендувала. Польська окупаційна влада була проти відновлення роботи

«Просвіти», але селяни все одно відкрили. Тут була і інтелігенція, але політика пацифікації робила своє і тому вони ставали пасивними спостерігачами. Уже у 1923 р. робота читальні була остаточно налагоджена. Членами читальні було 72 людини, а членами «Просвіти» 5людей, але про книги не має остаточної інформації. За одними даними їх було знищено під час війни, а за іншими їх просто вивезли, тому точно сказати що сталося з фондом не можливо [51, с. 124].

В Делятині «Просвіта» була відкрита найпізніше на усю Делятинську округу 21 квітня 1912 р. при участі 150 членів. Відкривав її адвокат, посол до крайового сейму М. Лагодинський. Промову виголошував П. Карп'як представник Львівської «Просвіти». Після чого було оголошено про створення філії в Делятині і вибрано керівників відділу[41, с. 454].

За перший рік свого існування у філії відбулося 7 засідань, створено бібліотеку з 56 книг, також вислано своїх працівників з лекціями до Красної та Татарова. Цікаво, що членами стали 31 інтелігент з усіх 54 в повіті.

Про діяльність філій 1913–1914 рр. жодні дані не збереглися. Під час Першої світової війни читальню та філію в Делятині розгромили. Початок післявоєнної діяльності філії припадає на 1922 р. Тоді 5 червня в Делятині відбулися другі загальні збори членів товариства, вони обирають нових керівників філії. Протягом 1922 р. відбувається тільки 2 засідання та виїзні лекції до Микуличина та Заріччя. Одразу після війни бібліотека не була створена. Філії підлягало 18 читалень, але кількість їхніх членів уточнити не вдалося. Членів «Просвіти» нараховувалося 53 особи. І тільки 10 з них були інтелігентами, хоча у повіті нараховувалося 73 таких осіб. Така ситуація пов'язувалася із політикою пацифікації з боку польської держави, у зв'язку з чим освічена верства стає дуже пасивною [42, с. 483].

Велика кількість читалень не налагодила свою діяльність: в Добротіві й Чорних Ославах читальні не змогли повернути своїх приміщень де були розміщені школи. За рік два хори дали тільки 5 концертів [41, с. 456]. Роботу почали налагоджувати тільки в 1923 р. Звичайні і 2 надзвичайних загальних зборів, 6 засідань відбулися у відділі. До складу філії входило 80 членів

«Просвіти», з них 58 селян, 7 міщан та 15 інтелігентів. У 18 читальнях тоді було 500 членів. При відділі було створено бібліотеку, що у своєму фонді мала 100 книжок. За рік читальня дала 45 вистав та 2 фестини.

Цікаві дані за 1924 рік відображають не лише приріст членів читалень та «Просвіт», але й політичні погляди їхніх учасників. Однак робота відділу була незадовільною через недбалу діяльність І. Кузича, який занедбав облік, документацію та касові книги, довівши їх до критичного стану.

Ювілейна урочистість до 70-річчя заснування «Просвіти» відбулася 9 травня 1938 р. У церкві зранку розпочалася служба Божа для просвітян і «Просвіт», а також панахида за просвітянами що віддали своє життя за діяльність «Просвіт». Академію було влаштовано по обіді. На своєму виступі О. Навроцький повідомив просвітян про те що він планував урочисту ходу через село, але її заборонив староста. Також заборонено було встановлювати пам'ятну стелу на будинку «Просвіти». Після чого було зачитано декілька вітальних телеграм та був концерт. Заспівали низку пісень після чого було продекламовані вірші. На концерті виступив тогочасний відомий співак Модест Голинський з кількома своїми піснями. На закінчення слово виголосив Д. Федик [41, с.458].

Для 31 учасника з участю Д. Федика вдається організувати курси бібліотекарів протягом 6-18 грудня 1938 р. в будинку «Скали». Учасники даного заходу прослухали низку лекцій з історії України, географії, лекції з бібліотекарства, а також, на прохання о. З. Золотого, предмет морально-релігійного виховання. Діяльність Д. Федика привела просвітян до помітних успіхів, консолідації партій та осіб різних політичних і культурних поглядів та активістів [42, с. 485].

Наприкінці 1938 р. до Надвірнянської філії входило 45 читалень та 3487 членів. У 29 бібліотеках фонд складав 8300 книжок, 21 драматичний гурток з 336 аматорами дає 90 вичитів, а 7 хорових ансамблів із 195 співаками влаштували 35 концертів. 12 концертів «Просвіта» дала на честь Шевченка, 19 концертів відбулися на ювілейних вечорах «Просвіти», 5 – на честь героїв Крут, 2 – на честь

героїв Базару, 2 були присвячені приводу проголошення ЗУНР, та 1 у честь проголошення акту Соборності.

При читальнях діяли теж 2 оркестри, 3 самоосвітні гуртки та дві жіночі групи. Протягом року зробили виставку книги, члени відділі провели 150 виїздів на збори та 63 огляди читалень. За цей рік до каси філії надійшло 4700 злотих.

Своє коріння просвітницька діяльність на Галичині пустила у другій половині XIX ст., але почала свою діяльність вона на теренах Надвірнянщини тільки після великих потрясінь Першої світової війни, вона пустила міцне коріння в духовному житті середньо майданівців. Після того як була побудована читальня було відкрито «Просвіту», яка згуртовує навколо себе активну частину українського населення Середнього Майдану. Практично усі драматичні та музичні концерти були організовані «Просвітою». Як і в більшості селах до цього польська влада не давала можливості розвиватися просвітницьким ідеям, а тому «Просвіта» як така заборонялася[59, с. 44].

Відчутний поштовх у розвитку просвітництва Середнього Майдану було отримано після переходу Польської держави від диктатури до європейської демократії. Головою «Просвіти» в 1938 р. було обрано Михайла Петровича Левицького, котрий був ветераном Першої світової війни, харизматична людина, був одним із найавторитетніших осіб серед української громади села. Через певну радикалізацію суспільства особливо через придушення Закарпатської України все одно залишався поміркованим і демократичним. Схожі здібності були і в його сина Петра, котрий ще в сімнадцятирічному віці допомагав батькові з організацією освітніх заходів. Найактивнішими представниками були: Гойванюк Петро, Вовчук Іван, Дмитрук Іван, Андрейчук Дмитро, Андрейчук Михайло, Зварищук Іван [52, с. 63].

У культурному житті Середнього Майдану відбувається негативний переломний момент коли прийшла Червона Армія і утворюють каральні загони радянської влади спричинили практичний розпуск «Просвіти». Значних сил починають набирати «чужі» для середньомайданівців ідеологічні і політичні

процеси. Все ж таки «Просвіта» змогла виховати ряд активістів які і після закінчення Другої світової війни продовжили просвітницьку діяльність [52, с. 64].

У 1912 р. свою діяльність налагодила і читальна у с. Дорі, тут при ній було створено аматорський художній гурток самодіяльності. При читальні було створено хор який проіснував до 1939 р. При ній же діяв гурток шахістів, який нараховував 16 людей. Даним гуртком керував колишній державний секретар шляхів ЗУНР Іван Мирон активіст «Просвіти» і кооперативного руху, за фахом був інженером залізничної служби, оселився у Дорі. Шахи дорянці пропагували по селах як мистецтво інтелектуальної гри, також вони їздили на турніри до Делятина та Надвірної [142, с. 786].

Одним із першочергових завдань для просвітян стала купівля будівлі. Хор і духовий оркестр організовували колядування із закликом: «Прибуток – на купівлю будинку», що було добре відомо місцевим жителям, які щедро підтримували цю ініціативу. Окрім цього, на честь роковин Тараса Шевченка 6 серпня 1933 року було проведено фестини і концерт. Завдяки зусиллям просвітян вдалося зібрати необхідну суму, викупити корчму в центрі села та переобладнати її на культурний центр із великим залом, сценою і читальнею. Тут організовували танці, літературні вечори та інші заходи, які оживили культурне життя села. Однак ця активність викликала невдоволення польських шовіністів, які вночі підпалили будівлю, і вона згоріла дощенту [124].

Просвітяни розробили план відновлення зруйнованої будівлі, маючи певні кошти зі страхового відшкодування. Після затвердження проєкту в уряді було вирішено, що кожен селянин відпрацює 10–20 днів на будівництві, а власники коней з возами забезпечуватимуть стільки ж робочих днів транспорту. Навесні 1939 року розпочалися роботи: заклали фундамент і звели стіни до половини. Однак через брак коштів будівництво не завершили. Просвітяни організовували фестини для збору коштів, але політичні події – розпад Польщі та прихід Червоної армії на Прикарпаття – перервали роботи. Згодом будівлю розібрали до фундаменту, а цеглу вивезли до Делятина [124].

У Дорі з 1913 до 1927 рр. жив і працював депутат Варшавського сейму, один із зачинателів кооперативного руху, видатний діяч «Просвіти» о. Михайло Ганушевський [142, с.788].

Першим головою читальні «Просвіти» у м. Яремча став Василь Павук. Він мав великий авторитет серед населення, а тому у 38 років його було обрано війтом. Наступним голово стає Михайло Бойко, через його активну просвітницьку діяльність він був знищений «червоними визволителями» в 1940 р. його було знищено фізично, а всю його родину вивезено до Казахстану [142, с.790].

Третім головою став Семен Савчук, на нього як і на Бойка написав донос один із перевертнів, нещасний патріот загинув у Сибірі.

При Яремчанській «Просвіті» у 1930-х рр. діяли аматорські гуртки та духових інструментів. Члени «Просвіти» Яремчі давали концерт до роковин Тараса Шевченка, Івана Франка, на честь героїв Кут, з нагоди 1 листопада та до всеукраїнського дня Акту Соборності.

Досить урочисто просвітяни відзначили 70-річчя «Просвіти». Центральна вулиця м. Яремчі була святково прикрашена, відбувалася урочиста хода разом із синьо-жовтими прапорами та національними піснями. Усе це дійство відбувалося за Польської окупаційної влади. Українці були дуже горді таким заходом. Про це свято було навіть написано у польських газетах. Просвітяни Яремчі взяли участь в окружному святі, що відбулося 9 травня 1933 р. у Делятині. Усім хто взяв участь було вручено нагрудні значки із зображенням Шевченка [142, с. 630].

Орендувала Яремчанська «Просвіта» спочатку будівлю у Івана Павука, а потім у Антона Орфенюка. У світлиці висів портрет Йозефа Пілсудського, а Тараса Шевченка. Сама «Просвіта» у фінансовому питанні не була багатою. Усі витрати покривалися за рахунок концертів, зборів, членських внесків, театральних вистав, фестивалів, колядування та щедрування, а також за рухунок пожертвувань багатших господарів на просвітницьку діяльність.

Усі вище наведені факти про Яремчанську просвіту говорять нам, що вона була однією із найвпливовіших і наймасовіших українських організацій. Після входу на територію Західної України радянських військ в 1939 р. було ліквідовано

та заборонено усі просвітницькі організації та навіть «Просвіти». З плином часу просвітяни були ліквідовані, тобто репресовані або загинули [70, с.368].

«Просвіта» у Микуличині отримала окрему сторінку у літописі села. До намісництва було подано заяву на заснування читальні «Просвіти» у Львові 5 липня 1897 р. Самі статут і подання підписали селяни Семен Білінкевич, Василь Бурачинський, Юрій Захарич, Іван Іванків, Олексій Петрованчук, Володимир Тарнавський, о. Тадей Галайчук, вчитель Йосип Лонкевич та дяк Ілля Киселюк [142, с. 643].

Саму читальню офіційно відкрили 9 листопада 1897 р., а перші керівники були обрані 21 листопада 1897 р. Ними були о. Тадей Галайчук, Йосип Лонкевич, Юліана Киселюк та Івана Іванкі. На початку свого створення вона входила до складу Надвірнянської, а пізніше коли було створено в Делятині в 21 квітня 1912 р. окремої філії з правами повітової, увійшла до неї. У той момент новостворена микуличенська «Просвіта» була третьою по рахунку [142, с. 644].

Перший з них виникає у Довгополі в 1895 р. Другий освітянський осередок «Просвіти» з'являється у Космачі в 1896 р., в тому ж році коли заснували микуличинський було засновано в Яблуниці і Москалівці поблизу Косова. Наступного року було створено у Тюдіві. А уже в 1899 р. було закладено читальню у Старому Косові.

На початку свого існування Микуличинська читальня мала 33 члени, передплачувала 2 часописи, а від Львівської «Просвіти» отримала 57 книжок, які були надіслані 12 березня 1898 р. [60, с.43]. Протягом кількох перших своїх років існування читальня дуже повільно розвивалася, бо 90% селян були не писемними і пиячили. Ситуація покращилася на початку ХХ ст., а саме в 1906 р. згідно звіту кількість членів «Просвіти» було 91 людина з них 12 дівчат, 20 хлопців, 17 жінок та 42 чоловіки. Писемними були серед них 35 людей. Збільшується книжковий фонд і читальня бібліотеки, вона нараховувала 95 книг. За рік було визичено лише 20 томів, через те що писемних людей було мало, а не писемних 95%.

Окремого приміщення читальня не мала, а тому вони збиралися у будинку у одному з приватних будинків де відбувалмся сходки членів осередку та різні

збори, а також кожної неділі і на свята читалися лекції. На початках заснування читальні найбільший вклад було з боку о. Тадея Галайчука та вчителя Йосипа Лонкевича[67, с. 30].

Уже в 1910 р. просвітянський осередок провів акцію «Дар Просвіті», де активну участь взяли Микола Бурачинський, Володимир Рлушкевич, о. Олександр Карпинський, Софія Чесник, Степан Чесник, о. Тадей Галайчук та селяни. Було зібрано 10 корон і 80 кройців [60, с. 44].

Найбільш активним з передвоєнних просвітян був директор місцевої школи Степан Чесник. Його на загальних зборах було вибрано головою філії 28 грудня 1909 р. Перервана її робота була через початок Першої світової війни. Вона перервала свою роботу у зв'язку з окупаційним режимом. Читальня відновила свою роботу в 1922 р. за ініціативою о. Олексія Луціва, котрий став першим головою. З самого початку свого відкриття почала проводити різні заходи. Нам відомо що ця «Просвіта» єдина на Делятинщині, що провела вечір із вшанування пам'яті Тараса Григоровича Шевченка. Свято вдалося, а на закінчення був виступ дівчинки та хлопчика [142, с. 780].

З перших днів своєї роботи вона була однією з найактивніших. Відомо, що їх делегати брали участь у звітно-виборних зборах повітової філії 22 січня 1923 р. Сам бібліотечний фонд був у досить занедбаному стані її книжковий фонд налічував 24 книги, що збереглися з довоєнного періоду. За рік було прочитано 36 книг, тобто кожну книгу було прочитано 1-2 рази. Станом на 11 грудня 1927 р. фонд бібліотеки налічував 167 книжок.

Велику увагу приділяли просвітяни роботі з молоддю. Для покращення своєї освіти тут існував так званий самоосвітній гурток який дає можливість хлопцям і дівчатам ліквідувати пробіли у своїх знаннях початкової школи [60, с. 45].

Таким чином, розглядаючи роботу осередків «Просвіт» та їхніх читалень, відзначимо, що вони перетворилися на осередки національно-культурного відродження, залучаючи до діяльності духовенство, інтелігенцію та простих селян. Читальні відкривалися у багатьох селах повіту, часто завдяки ініціативі

місцевих священників і активістів. До їхньої діяльності входили організація курсів для неписьмених, створення бібліотек, проведення культурних заходів і поширення української літератури.

Діяльність «Просвіт» сприяла зростанню освітнього рівня населення, зменшенню кількості неписьмених та популяризації національної свідомості. Читальні стали місцем гуртування місцевих громад, де проводилися лекції, театральні вистави, вечори поезії та Шевченківські читання.

Просвітницькі організації зіткнулися з труднощами через Першу світову війну, польську політику пацифікації та радянські репресії. Польська влада забороняла або обмежувала діяльність «Просвіти», тоді як радянська окупація знищувала осередки, конфісковувала або спалювала книжки, переслідувала активістів.

До 1938 року на Надвірнянщині діяло 45 читалень із бібліотечними фондами, драматичними гуртками, хорами, оркестрами, що проводили концерти, вистави та інші культурно-просвітницькі заходи. Філії активно залучали молодь і намагалися ліквідувати прогалини в освіті.

Попри всі труднощі, «Просвіта» стала важливим культурно-освітнім феноменом, що залишив помітний слід в історії Надвірнянщини. Її діяльність сприяла розвитку української культури, мови та освіти, формуванню національної свідомості й соціальної згуртованості місцевого населення.

РОЗДІЛ 4. МЕТОДИКА ВИКОРИСТАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ У ШКІЛЬНІЙ І ПОЗАКЛАСНІЙ РОБОТІ

Дослідницька діяльність – вища форма самоосвіти учня. Щоб сформувати вміння дослідницької діяльності в дітей це клопіткий та довготривалий процес. Вчитель повинен враховувати акценти у сучасній освіті і як їх ставити для розвитку у дітей здатності самостійно мислити, здобувати та застосовувати знання для чіткого обдумування рішення і планування дій, співпрацювати у різних за складом групах. Отож, завданням вчителя – крок за кроком сформувати в учнів їхні дослідницькі навички. Зі сторони вчителя важливо не пригнічувати учнів, а наоборот надати їм підтримку і сприяти у їхній діяльності. Учні повинні мати впевненість у своїх здібностях та відчувати свої сили, вірити в себе. Для цього ми використовуємо заохочення.

Дослідження для учнів мають бути цікавими, корисним та для того щоб учень міг дізнатися щось нове. Для цього учням надають прелік тем з яких їм пропонується обрати одну на вибір та дослідити. Наприклад: «Читальні в Надвірнянщині», «Відомі діячі просвіти», «Діяльність просвіт у період Першої світової війни», «Створення першої Просвіти у Львові», «Жіночі школи при Просвітах» і т. д.

Позакласна робота – це різноманітні освітньо - виховні тенденції, що не входять до обов'язкового вивчення і це усе проводиться у позаурочний час.

Позакласні заняття можуть мати різноманітні форми та організації добровільної роботи під безпосереднім керівництвом учителя, це усе робиться з метою заохочення та виявлення їхніх пізнавальної діяльності та творчих здібностей, розширенням і доповненням програми з історії.

Нам позакласна робота дозволяє розширити та усвідомити отримані знання за допомогою пошуку різноманітної інформації.

Позакласна робота несе в собі не обмежуватися рамками навчальної програми, а значно виходить за її межі і в основному бере за основу інтереси учнів.

У позакласної роботи є ряд особливостей, які мають відмінності від уроків за розкладом:

- Позакласна робота має нести добровільний характер;
- Ґрунтується на творчій роботі та інтересах учнів;
- Краєзнавчий метод;
- Можливість відносно вільно оперувати тим як збиратимемо інформацію;
- Тісне поєднання джерел та історіографії.

Самим завданням вчителя є направляти учнів та допомогти учням зрозуміти, що вони зможуть при певних зусиллях, консультаціях з вчителем чи товаришами, батьками, вивчаючи необхідну літературу, можна зробити висновки з багатьох питань.

Оцінювання роботи можна провести за такими показниками:

- Ступінь самостійності виконання завдання на різних етапах;
- Практичні застосування предметних знань, вмінь і навичок;
- Чіткість виконання поставленого завдання;
- Рівень складності;
- Ступінь осмислення вивченої інформації;
- Оригінальність ідеї та спосіб дослідження проблеми[].

Звичайно оцінити роботу, відчуту та побачити не зможе ніхто крім учня.

Для нас важливо зацікавити учнів дослідження, а також по можливості організувати презентацію дослідження для широкого кола. Тобто для учнів та батьків.

Найдоречнішими видами навчальних досліджень з даної тематики будуть:

- За темою (запропонованою від учителя, власна тема);
- За кількістю учасників (індивідуальні, групові та колективні);
- За часом (довготривалі, короткотривалі).

Якщо розглядати проблему вивчення товариства Просвіта на Надвірнянщині (1908-1939 рр.) роль у формуванні культурно-освітнього

середовища, а також у методиці вивчення цієї проблеми на уроках історії України та суспільства, то вважаємо за необхідність зазначити наступне:

1). Переконані, що дані теми дуже важливо візуалізувати. Практично ми не можемо наполягати на запам'ятовуванні учнями матеріалу про просвіти без наочностей. Тим більше якщо йдеться про активну участь інтелігенції у роботі Просвіт.

2). Методи візуалізації предмету залежить повністю від матеріально-технічної бази ліцею чи гімназії. Значна частина ліцеїв може похвалитися такими засобами, але є частина яка не має по сьогоднішній день таких можливостей. На нашу думку, є можливості пошуку візуальних сюжетів тією обставиною, що існує обов'язкова складова Національний мультимедійний тест (НМТ). Досить велика складова цих зображень якраз і стосується просвітницької спадщини України. Тим більше, досвід показує, що учням найбільш запам'ятовуються ті сюжети які були продемонстровані на наочностях. Разом із тим дуже мало зустрічається на НМТ питань що пов'язані з просвітництвом.

3). У випадку коли у школі відсутнє матеріально-технічне устаткування, вчитель мусить зосередитися на наочності, яке міститься на його гаджеті (у цьому випадку вартує завчасно скачати відповідні дані на свій ноутбук).

4). Доречним у контексті засвоєння пропонованого матеріалу запрошувати людей що є пов'язані з просвітницькою діяльністю. Благо, нині таких людей в Західній Україні є багато. Ці люди могли б розказати багато про просвітницьку діяльність на наших територіях.

5). Думається, що значна частка фактологічного та візуального матеріалу можна запропонувати учням у рамках уроків із історії (це передусім учні 9 класів) і окремих занять для 11 класів. Передусім тому, що дисципліна Історія української культури шкільною програмою не передбачена. Це зобов'язує вчитель або пристосовувати матеріал до уроків або ж адаптовувати.

6). Досить доречним у плані розкриття заданої теми видається влаштування різноманітних вікторин, конкурсів між учнями. Таких як: «Просвіта

у Надвірній» або ж «Відомі пробудителі». Це на нашу думку дозволить краще засвоїти матеріал.

7). Нам видається, що для кращого засвоєння матеріалу потрібно проводити туристично-пізнавальні екскурсії у місця які пов'язані із просвітою Надвірнянщини.

8). Крім того, хочеться запропонувати практику учням самостійно спробувати збирати матеріали про Просвіти у Надвірній. А також дати можливість висвітлювати свою роботу у соціальних мережах.

9). Також хочемо запропонувати провести один із уроків у архіві для того, щоб учні могли краще ознайомитися з темою.

Організуюючи урок цієї галузі, дотримуйтесь таких принципів:

- Лаконічність.
- Структурованість.
- Наочність.
- Креативність.
- Залучення новітніх технологій.
- Спільна робота.

Хочемо дещо докладніше торкнутися самої теми вивчення і її методики викладання у ліцеях та гімназіях. На загал ця тема досить гарно вивчена, але вона є дуже важливою через національне та просвітницьке виховання. Як майбутні педагоги ми маємо розповісти про цю сторінку історії і навчити їх поважати людей які боролися за національну-самосвідомість українського народу. Тому для кращого засвоєння теми дітьми я розробила декілька можливих заходів.

В першу чергу на мою думку, можна взяти гру: «Читальні товариства дати їх створення».

Торговиця	1894
Заріччя	1894
Надвірна	1908
Добротів	1895

Гвізд	1895
Фитьків	1895
Цуцилів	1904
Пасічна	1897
Ланчин	1908
Стримба	1908

Наступною грою запропонувала б «Відомі діячі просвіти».

Голова товариства О. Цюрак

Голова філії в Стримбі Тадей Гриневич

Засновник М. Гриневич

Адвокат Іван Саноцький

Михайло Бойчук – звернувся із проханням допомогти відновити читальню.

Для учнів дані матеріали можна подати у вигляді інтерактивної гри. Перед самою грою ми з учнями коротко розбираємо матеріали за допомогою презентації. На якій будуть зображені наочності. Учні самі сідають такими командами якими вони хочуть. Обирають назви команд щоб вони були співзвучні з «Товариства Просвіти на Надвірнянщині (1908–1939 рр.)». Наступним кроком буде взяти необхідні матеріали для створення гри. Для цього нам необхідно: роздруковані матеріали, ватмани, маркери, олівці, ручки. Учня даємо слово «Просвіта», котре вони записують на ватмані. Починаючи з букви П ми задаємо дітям запитання які відносяться до даної тематики.

- Яких представників просвіти ви запам'ятали?
- Яка група людей намагалася розвалити просвіти?
- Де відновилися читальні після Першої світової війни?
- Як були пов'язані спортивні гуртки з Просвітою?
- Хто зробив доповідь на відновлюючих зборах Надвірнянської філії?
- В яких селах були відкриті читальні в 1894 та 1895 рр.?
- Які назви було заборонено вживати в 1920 р.?
- Які газети були відкриті при Просвітах?

Також ми можемо запропонувати інші варіанти даної гри. До прикладу даємо учням Просвіта і Читальня. І можемо запропонувати інші завдання.

- Написати імена представників церкви які були учасниками Просвіти.

На голосні до прикладу написати просвіти усі які запам'ятали.

Для двох команд дати різні особистості наприклад, Ярослав Скаліш та Дмитро Ерстенюк. Описати їх та їхнє ставлення до Просвіт і Читалень.

Наступною моєю пропозицією є для учнів 9-11 класів. Створити «Мое ставлення до Просвіт». Учні можуть використовувати будь - які матеріали. Також вони можуть створити презентації та стінгазети.

Наступним кроком вивчення даного питання запропоную створити колажі на яких було б відображено усі Просвіти. Для учнів це мало б стати цікаве тим, що учні самі знайдуть інформацію про місцеві Просвіти. Це б дало можливість класу зрозуміти де були створені просвіти.

Також не можна забути і патріотичне виховання. Тому що ця тема не тільки про просвіту, але й про події, які дали поштовх для майбутнього розвитку країни чи її занепаду. Тож коли ми говоримо про Просвіти, нам треба пам'ятати усіх представників Просвіти. Не можливо не оцінити їх внесок у виховання молодого покоління. Тому для учнів можу запропонувати дослідити будителів Надвірнянщини і їх внесок.

Для учнів можна запропонувати дослідити важливу тему «Вплив Просвіт на національну свідомість Надвірнянщини». Як вплинули Просвіти на місцеве населення та їхня роль в усьому.

Не можна обійти і співпрацю Просвіт з Церквами. Їхня спільна робота над Просвітами та читальнями. Описати їх взаємодію. Надати оцінку та висловити свою думку відносно діяльності Просвіт.

Усі ці завдання мали б допомогти не просто вивчити чи запам'ятати матеріал, а допомогти учням у засвоєнні, а також надати можливість самим дослідити цікаві моменти зв'язаних з Просвітами.

Ще одне завдання, яке б мало допомогти учням для творчого розвитку написати невеликий твір на тему: «Якби я був одним із засновників Просвіти». У

цьому завданні учні повинні описати що б вони змінили, якщо б були засновниками, порівняти своє бачення і бачення того часу на Просвіту.

Думається, що належна увага на вивчення Просвіт і їх діяльності сприятиме підвищенню культурного рівня учнів адже, не можна забувати роль Просвіти у просвітницькому саморозвитку особистості. Більш того, глибоке пізнання їх сутності потребує осмислення багатьох базових понять, які вивчаються у шкільному курсі Історії України, українського народознавства. Просвіта учнів є актуальною й належить до проблем соціального характеру, оскільки пов'язана із становленням просвіти людини. На сьогодні сучасній українській школі потрібно завчасно турбуватися про культурний світ учня, й у цьому питанні культура має свої потужні внутрішні змістовні резерви, якими здатна не тільки підсилити й осучаснити засоби освіти, але й спрямовувати свідомість підростаючого покоління, прагнення людини до активного розв'язання її проблем у новому тисячолітті. Отже, вивчення Просвіти на уроках історії України та суспільствознавства в сучасній школі, зокрема вивчення ролі і місця Просвіт на Надвірнянщині 1908–1939 рр. є важливим питанням, яке потребує належного підходу вчителя.

На мою думку ці заходи можуть допомогти учням не тільки краще дізнатися історію нашої держави та Просвіт, але й надати простір для того, щоб учні самі могли досліджувати і вивчити нове. Надати учням самим вибирати кого і про що вони б хотіли дізнатися більше. Навчити їх давати оцінку подіям, які відбувалися на Надвірнянщині.

ВИСНОВКИ

У магістерській роботі було досліджено діяльність товариства «Просвіта» на Надвірнянщині в 1908–1939 роках, із акцентом на його внесок у культурно-просвітницьку роботу та вплив на розвиток місцевих громад. Розглянуто початок просвітницької діяльності в Україні та її спрямування на поширення національних ідей серед широкого загалу. «Просвіта» в Україні розпочинається, як бажання певної верстви людей до просвітительства народу. Також ми побачили у дипломній роботі, що «Просвіти» отримали широку підтримку від місцевого населення. Але нам потрібно зазначити, що населення дуже сильно допомагало. Однак після Першої світової війни «Просвіти» довго не могли відновитися, аж в 1922 р.

Після Першої світової війни, просвітяни акцентували увагу на відновленні осередків товариства, організаційній роботі, боротьбою з фінансовими труднощами та боротьбі з політичними викликами. Попри складні умови, товариство зберегло свої головні цілі – поширення національної свідомості, боротьбу з неграмотністю та популяризацію української культури. Основними завданнями були відновлення філій, відкриття читалень, створення бібліотек, організація самоосвітніх гуртків і розширення діяльності на нові регіони. Читальні стали центрами культурного життя, де проводилися свята книги, пісенні фестивалі, аматорські театральні вистави. Також діяли самоосвітні гуртки, жіночі організації та споживчі кооперативи, що сприяло розвитку громади. Діяльність «Просвіти» в регіоні є яскравим прикладом того, як національно свідомі ініціативи сприяли згуртуванню громади, поширенню освіти й культури навіть у найскладніші історичні періоди.

Отже, «Просвіти» вели активну просвітницьку діяльність до Першої світової війни. Після війни була жорстка політика пацифікації, котра не зламала національного духу населення. Після чого до 1939 року було послаблення у політиці, оскільки Польща взяла курс на лібералізацію і це дало більше

можливостей для розвитку. А після приходу червоної армії «Просвіти» були ліквідовані, а їхні приміщення були віддані на нужди партії.

Проаналізувавши історичні умови розвитку та чинники поширення організацій на Надвірнянщині, ми змогли побачити їхній вплив на наш регіон, а також виокремити найбільші «Просвіти». Визначивши основні осередки та напрямки роботи «Просвіт» ми змогли побачити їхній широкий спектр дій, а також їхню розгалужену систему по усій Надвірнянщині.

Висвітлено основні осередки діяльності та напрямки роботи, які включали проведення лекцій, концертів, хорових виступів і літературних вечорів. Просвітяни не лише підтримували освіту й культуру, але й допомагали молоді заповнювати прогалини в початковій освіті.

Варто відзначити, що «Просвіти» на чолі з їхніми головами не лише підтримували духовно чи фізично, але і відкликалися на усі заклики. Значний акцент зроблено на підтримці «Просвіти» місцевим населенням, включно із залученням жінок і дівчат до її роботи, що було рідкістю для того часу. Активна участь не тільки інтелігенції, а й селян і міщан, сприяла популяризації ідей товариства.

Проваджена Другою Річчю Посполитою політика утисків місцевого українського населення, а в 1930 р. і пацифікації, створювала перешкоди в діяльності «Просвіт». Часткове послаблення національного тиску в 1922 році дозволила організації відновити свою роботу. Натомість прихід Червоної армії в 1939 році призвів до систематичного знищення «Просвіт», ліквідації читалень і знищення бібліотек, оскільки вони вбачали в них своїх конкурентів, або навіть націоналістів, які могли похитнути абсолютну владу. Тому «Просвіти» знищувалися, а їхні читальні віддавалися на інші потреби. Відносно книг, то їх палили, але були селяни чи міщани, які намагалися врятувати хоч якусь книжку чи спогад.

Попри всі труднощі, «Просвіта» стала важливим культурно-освітнім феноменом, що залишив помітний слід в історії Надвірнянщини. Її діяльність

сприяла розвитку української культури, мови та освіти, формуванню національної свідомості й соціальної згуртованості місцевого населення.

Стосовно адаптації цього питання до шкільної програми та позашкільної освіти, то потрібно констатувати, що дане питання не висвітлюється достатньо у історії України 9 клас. Адже навіть невелика кількість шкільного навантаження спроможна по крайній мірі «на рівні акцентів» звертати увагу молодого покоління на ключові явища просвітницької діяльності на Надвірнянщині.

На нашу думку потрібно розширити курс з історії України і включити до нього «Просвіти» нашого краю, адже це є важливим аспектом історії та буття нашого народу. Маємо зазначити, що питання «Просвіт» на Надвірнянщині потрібно розглянути у більш широкому контексті, ця тема є важливою у цей важкий час.

Це особливо актуально в умовах інформаційної війни, адже висвітлення діяльності «Просвіти» може показати міжнародній спільноті зусилля українського народу у відстоюванні своєї культури, мови та ідентичності.

Таким чином, тема діяльності «Просвіт» залишається актуальною як для наукових досліджень, так і для формування національної самосвідомості сучасного покоління. На наше переконання, ця тема є актуальною у будь-який час, оскільки завдяки цьому ми можемо відстежити, як український народ боровся за все українське. Наприклад: мову, іконопис, Біблію, літературу, традиції та обряди, які передавалися із покоління до покоління.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

I. Мемуарна література

1. Альманах Станиславівської землі : збірник матеріалів до історії Станиславова і Станиславівщини / ред. Б. Кравців. Нью-Йорк ; Торонто ; Мюнхен : Вид. Центрального Комітету Станиславівщини, 1975. 959 с.
2. Лев В. Сторіччя «Просвіти». Альманах-календар «Провидіння» на рік 1968. Нью-Йорк, 1968. С. 157-166.
3. Літопис УПА. Т. 19: Група УПА «Говерля». Кн. 2: Спомини, статті та видання історично-мемуарного характеру / Зібрав і впорядкував П. Содоль; Відп. ред. Є. Штендера; Співред. П. Потічний. Торонто: Вид-во «Літопис УПА», 1992; Львів: Вид-во «Літопис УПА», 1993. 369 с.

II. Монографії та статті

4. Андрухів І. «Просвіта» та її роль у збереженні і розвитку національної духовності. *Проблеми національно-культурного відродження України*. Івано-Франківськ, 1990. С. 26-38.
5. Арсенич П. «Просвіта» на Гуцульщині. *«Просвіта»: історія, постаті, чин*. Івано-Франківськ, 1993. С. 13–17 ; Гуцульщина (Торонто). 1994. № 37. С. 21–22.
6. Арсенич П. Видавнича діяльність «Просвіти». *«Просвіта»: історія, постаті, чин*. Івано-Франківськ, 1993. С. 105–113.
7. Бабій Л. Роль «Просвіти» в культурно-національному відродженні Галичини. *«Просвіта»: історія, постаті, чин*. Івано-Франківськ, 1993. С. 114–119.
8. Бросаліна О. Діяльність «Просвіти» у Західній Україні в міжвоєнний період (1919-1939). *Мандрівець*. 2006. № 5. С. 82–84.
9. Видання «Просвіт» Галичини : книги та аркушева продукція (1868-1938) : бібліогр. покажч. Вип. 1 / укладач С. Зворський. Київ : Абрис, 1996. 248 с.
10. Винник Н. Українські громадські організації в суспільно-політичному житті Галичини кінця ХІХ-початку ХХ століть: історіографія проблеми. *Мандрівець*. 2007. № 4. С. 19–21.

11. Від «пасіки» до Пасічної : іст.-геогр. нарис / упоряд. Є. Луців. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2010. 120 с.
12. Гандзюк Р. Надвірна: Історичний нарис від найдавніших часів до наших днів. - Івано-Франківськ: «Сіверсія», 1999. 275 с.
13. Гандзюк Р. Просвітянський рух. Читальня і філія «Просвіти». Гандзюк Р. Надвірна : іст. нарис. Івано-Франківськ, 1999. С. 149–159.
14. Гандзюк Р. Просвітянський рух. Читальня і філія «Просвіти». Надвірна : іст. нарис. Івано-Франківськ, 1999. С. 149–159.
15. Гарат Р., Коцур А., Коцур В. Діяльність Товариства “Просвіта” в Галичині (1868–1921 рр.). Переяслав-Хмельницький: Книги – ХХІ, 2005. 167 с.
16. Гачка І. Творення «Просвіти». Гачка І. Тут витав у мріях молодий Франко. З історії Лолина. Івано-Франківськ, 2006. С. 276–324.
17. Герман О. Товариства «Просвіти» як обереги культурно-освітньої спадщини. *Культурне відродження в Україні*. Львів, 1993. С. 177–190.
18. Гетьман І. Історія села двох братів (Братківці). Івано-Франківськ, 2002. 238 с.
19. Головин Б. Нації незгасний вогонь : ст., інтерв'ю, спогади. Тернопіль: Просвіта, 2003. 340 с.
20. Грабовецький В. Біля витоків просвітницького руху в Галичині. «Просвіта»: історія, постаті, чин. Івано-Франківськ, 1993. С. 3–6.
21. Грабовецький В. Історія Гуцульщини. Навчальний посібник. Косів: Писаний Камінь, 2013. 244 с.
22. Грабовецький В. Нариси історії Прикарпаття з найдавніших часів до XV ст. Т. 1. Івано-Франківськ, 1992. 208 с.;
23. Гринішак Е. Поклик руху просвітянського. Надвірна: ЗАТ «Надвірнянська друкарня», 2007. 100 с.
24. Грицан А. «Просвіта» і кооперативний рух на Прикарпатті у міжвоєнний період (1920-1930). *Наукові записки. Серія: Історія / Терноп. держ. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. Тернопіль., 2002. Вип. 5. 60–65.*

25. Грицан А. «Просвіта» у боротьбі за збереження історичної пам'яті українського народу на Прикарпатті. *Наукові записки (Івано-Франків. краєзн. музею)*. Івано-Франківськ, 1999. Вип. 4. С. 25–31.
26. Грицан А. Галицька «Просвіта» у період між світовими війнами. *Українсько-польські відносини в Галичині у ХХ ст.* Івано-Франківськ, 1997. С. 433–437.
27. Грицан А. Просвітня зоря Прикарпаття : нариси про історію Т-ва «Просвіта» на Прикарпатті між двома світ. війнами (1921-1939). Івано-Франківськ : Сіверсія, 2001. 180 с.
28. Грицан А. Просвітня зоря Прикарпаття : нариси про історію Т-ва «Просвіта» на Прикарпатті між двома світ. війнами (1921-1939). Івано-Франківськ : Сіверсія, 2001. 180 с.
29. Грицан А. Просвітня зоря Прикарпаття: нариси про історію товариства «Просвіта» на Прикарпатті між двома світовими війнами (1921–1939 рр.). Івано-Франківськ : Сіверсія, 2001. 180 с.
30. Дольницький М. Від Бескидських розворів до польських болот: з 25 образками й 1 мапкою. Львів : Накладом Товариства «Просвіта», 1935. 88 с.
31. Дорошенко В. “Просвіта” її заснування й праця. Короткий історичний нарис з додатком про “Просвіти” в інших країнах. – Філадельфія: Па., ЗДА, видання: “Молода Просвіта” ім. Митр. А. Шептицького, 1959. – 102 с.
32. З історії матірньої «Просвіти». *Бюлетень Івано-Франківського ОО ВУТ «Просвіта» ім. Т. Шевченка*. 1995. № 2. С. 8.
33. Зворський С. Від «Руської трійці» до «Просвіти» : боротьба галиц. інтелігенції за розвиток укр. нац. культури в 1830-х–1860-х роках. *Збірник статей аспірантів Київського державного інституту культури*. Київ, 1994. С. 40–54.
34. Зуляк І. Діяльність “Просвіти” у Західній Україні в міжвоєнний період (1919–1939). Тернопіль: Воля, 2005. 943 с.
35. Зуляк І. Діяльність «Просвіти» в Західній Україні в міжвоєнний період: історіографічний огляд праць української діаспори (50–90-ті рр. ХХ ст.) *Україна–Європа–Світ. Вип. 2: Міжнародний збірник наукових праць*. Серія: Історія,

міжнародні відносини. Тернопіль: Видавництво ТНПУ ім. В.Гнатюка, 2009. С. 51–58.

36. Зуляк І. Реалізація «Просвітою» програми ліквідації неписьменності в міжвоєнний період (1919–1939 рр.). *Український історичний журнал*. 2005. № 6. С. 103–112.

37. Зуляк І. Репертуар аматорсько-театральних гуртків «Просвіти» міжвоєнного періоду. *Мандрівець*. 2005. № 6. С. 12–21.

38. Іванчук С. Роль «Просвіти» у розвитку аматорського театру. *Українство: національно-духовний вимір : зб. наук. праць і матеріалів*. Івано-Франківськ, 2005. С. 99–106.

39. Каліщук О. Сучасні дослідження діяльності Товариства «Просвіта»: бібліографічний огляд. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Історичні науки*. 2016. № 3. С. 186–198. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvvnui_2016_3_39.

40. Качор А. Роля «Просвіти» в економічному розвитку Західної України. Вінніпег : Просвіта, 1960. 31 с.

41. Клапчук В. М. «Просвіта» на Делятинщині. Клапчук В. М. Делятинщина: історико-геогр. дослідж. Делятин, 2007. С. 454–459.

42. Клапчук В. М. Делятинщина : історико-географічне дослідження. Делятин : Фоліант, 2007. 584 с.

43. Костюк М. Село моє – ТИСМЕНИЧАНИ. Коломия: Видавничо-поліграфічне товариство «Вік», 1996.

44. Костюк М. Село моє – Тисменичани. Коломия: Вік, 1996. 110 с.

45. Культурне відродження в Україні / авт. кол.: М. М. Алексієвець, М. М. Більчук, М. С. Бойко та ін. Львів: Астериск, 1993. 218 с.

46. Кунанець Н. Бібліотеки Товариства «Просвіта»: особливості діяльності. *Записки Львівської національної бібліотеки ім. В. Стефаника*. Львів, 2003. Вип. 11. С. 181–188.

47. Кунанець Н. Мандрівні бібліотеки товариства «Просвіта» Галичини (за матеріалами період. вид. першої половини ХХ ст.). *Збірник праць НДЦ періодики*. Львів, 2002. Вип. 10. С. 366–370.
48. Кунанець Н. Мандрівні бібліотеки товариства «Просвіта» Галичини (перша половина ХХ ст.). *Бібліотечна планета*. 2005. № 1. С. 31–33.
49. Левицький В. Білі Ослави. Село моє – колыска моя: сторінки історії. Білі Ослави, Надвірна : ЗАТ «Надвірнянська друкарня», 2000. 252 с.
50. Левицький В. Село «Просвітою» славне. Білі Ослави. Село моє - колыска моя / В. Левицький. Білі Ослави ; Надвірна, 2000. С. 119–126.
51. Левицький В. Село «Просвітою» славне. Левицький В. Білі Ослави. Село моє – колыска моя. Білі Ослави ; Надвірна, 2000. С. 119–126.
52. Левицький П. Середній Майдан: історичні нариси. Ч. 1. З найдавніших часів і до 1939 року. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2008. 255 с.
53. Максим'юк М. Безцінні скарби нашого краю: пам'ятки архітектури та містобудування. Надвірна: Надвірнянська друкарня, 2006. 71 с.
54. Максим'юк М. «Просвіта» на Надвірнянщині / Надвірна : ЗАТ «Надвірнянська друкарня» 1999. 64 с.
55. Максим'юк М. «Просвіта» на Надвірнянщині. Надвірна : ЗАТ «Надвірнянська друкарня» 1999. 64 с.
56. Маланюк В. Історія села Цуцилів [Текст] / В. Маланюк; літ редак. Я. Дорошенко. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 1999. 126 с.
57. Надвірнянщина : хресна дорога народного болю / Від. культури і туризму Надвірнянської райдержадмін. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2008. 568 с.
58. Надвірнянщина: історико-географічний нарис / за ред. Л.О. Тріфонові. Надвірна: ЗАТ «Надвірнянська друкарня», 1999. 129 с.
59. Нарис історії “Просвіти” / Р. Іваничук, Т. Комаринець, І. Мельник, А. Середяк. – Львів-Краків-Париж: Просвіта, 1993. – 232 с.
60. Нарис історії «Просвіти». Львів; Краків; Париж: Просвіта, 1993. 231 с.
61. Нарис історії «Просвіти» / Р. Іваничук, Т. Комаринець, І. Мельник, А. Середяк. Львів;Краків; Париж: Просвіта, 1993. 232 с.

62. Непеляк Є. Перерісль. Історичний нарис від найдавніших часів до 1990 р. т. 1. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2009. 264 с.
63. Перський С. Популярна історія Товариства “Просвіта” з ілюстраціями. Львів, 1932. 268 с.
64. Перський С. Ювілей “Просвіти” (думки з нагоди 70-ліття існування “Матері українських товариств”). Відбитка з альманаху “Нового часу” на рік 1938. Львів, 1938. 15 с.
65. Попадюк Ф. З історії сільської «Просвіти» та інших громадських організацій. Попадюк Ф. Боднарів. Історія розвитку села від найдавніших часів до наших днів. Івано-Франківськ, 2004. С. 42–56.
66. Просвіта до українського народу. Львів, 1921. 70 с.
67. «Просвіта» : історія та сучасність (1868-1998). Київ: Просвіта ; Веселка, 1998. 486 с.
68. «Просвіта» в історії і культурі українського народу : [зб. доп., виголошених на наук. конф. 8 груд. 1990 р., присвяч. 122-й річниці Т-ва «Просвіта»]. Івано-Франківськ, 1992. 67 с.
69. «Просвіта»: історія, постаті, чин : матеріали наук. конф., присвяч. 125-й річниці заснування «Просвіти». Івано-Франківськ, 1993. 148 с.
70. «Просвіта»: історія, постаті, чин : матеріали наук. конф., присвяч. 125-й річниці заснування «Просвіти». Івано-Франківськ, 1993. 148 с.
71. Савчук Б. Просвітницька та соціально-економічна діяльність українських громадських товариств у Галичині (остання третина ХІХ - кінець 30-х років ст.). Івано-Франківськ : Плай, 1999. 138 с.
72. Санкович М. Ворохта : історія, люди, традиції. Ворохта, 2001. 188 с.
73. Санкович М. Ворохта спорудила будинок «Просвіти». Санкович М. Ворохта. Історія, люди, традиції. Ворохта, 2001. С. 39.
74. Свідрак Я. Історичний нарис села Верхній Майдан: путівник. Івано-Франківськ: видив Віктор Дяків, 2008. 76 с.
75. Семкіяш М. В плині віків. Івано-Франківськ: ІФО ІППО. 2015. 164 с.

76. Середяк А. Протоколи засідань Головного Виділу товариства «Просвіта» (1868-1923) : з надбань ЦДІА України у Львові. *Матеріали засідань Історичної та Археографічної комісії НТШ в Україні*. Львів, 1999. Вип. 2. С. 329–332.
77. Сіщук М. Неначе писанка, село Зелена. Дрогобич: Посвіт, 2014. 458 с.
78. Скоморовський І. Роль культурно-просвітницьких товариств в організації бібліотек у Західній Україні (1919-1939 рр.) : [«Просвіта», «Пласт», «Рідна школа»]. *Обрії*. 2007. № 2. С. 3–6.
79. Сухий О. Сучасна українська історіографія історії «Просвіти». *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність: Зб. наук. пр.* Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2010. Вип. 19. С. 644–657.
80. Товариства «Просвіти» як обереги культурно-освітньої спадщини. *Культурне вродження в Україні*. Львів, 1993. С. 177–190.
81. Товариство «Просвіта» у Львові. Статути / Упоряд., автор вступної статті Володимир Пашук. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1999. – 271 с.
82. Цапко О. Політична спрямованість діяльності «Просвіт» наприкінці ХІХ - на початку ХХ століть. *Нова політика*. 1998. № 5. С. 9–12.
83. Чепіль М. Книга як засіб формування національної свідомості дітей і молоді у діяльності «Просвіти» (1868-1939). *Вісник Прикарпатського університету. Педагогіка*. Івано-Франківськ, 2000. Вип. 3. С. 156–165.
84. Чоповський В. Будителі національного духу : діяльність культ.-освіт. т-в «Просвіта» та «Рідна школа» на західноукр. землях (друга половина ХІХ ст. - 20-30-ті роки ХХ ст.). Львів, 1993. 64 с.
85. Шістьдесят літ. 1868 – 1928. Ювілейний альманах Т-ва «Просвіта» у Львові. Львів, 1927. 292 с.
86. Шулепа С. «Просвіта» в історії і культурі українського народу. *Писанка*. 1993. № 3–4. С. 30.

87. Янко І. Добротів. Історія села. Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2004. 256 с.

88. Янко І. Добротівська «Просвіта». ОУН. Янко І. Добротів. Історія села. Івано-Франківськ, 2004. С. 73–80.

III. Періодична преса

89. Андрухів І. Світильник розуму й любові. *Вперед*. 1988. 27 груд.

90. Апуневич О. І тоді зійде зоря : [до 125-річчя «Просвіти»]. *Просвіта*. 1993. № 3 (січ.). – № 20 (черв.).

91. Арсенич П. Економічна діяльність «Просвіти». *Вперед*. 1993. 16 жовт.

92. Бабій Л. «Просвіта» і розвиток культури в Галичині. *Західний кур'єр*. 1990. 15 груд.

93. Бурмей Л. З історії «Просвіти» в Галичині. *Дністрова хвиля*. 1998. 22, 29 січ.

94. Галущинський М. Новими шляхами : з історії т-ва «Просвіта» : передрук 1926 р. *Дністрова хвиля*. 1998. 30 квіт., 14 трав.

95. Гандзюк Р. «Просвіта» у Надвірній і повіті : [з архів. джерел]. *Народна воля*. 1994. 1 січ.

96. Гандзюк Р. «Просвіта» у Надвірній і повіті : [з архів. джерел]. *Народна воля*. 1994. 1 січ.

97. Гринів О. Товариство «Просвіта» : традиції і проблеми. *Українське слово*. 1993. 22 жовт.

98. Гринішак Є. Осередок духовності народу. *Вісник Надвірнянщини*. 1990. 27 верес.

99. Гринішак Є. Осередок духовності народу. *Вісник Надвірнянщини*. 1990. 27 верес.

100. Грицан А. «Просвіта» в боротьбі за збереження історичної пам'яті українського народу на Прикарпатті в 1930-1939 роках. *Галичина*. 1999. № 3. С. 35–38.

101. Грицан А. «Просвіта» у боротьбі за збереження історичної пам'яті народу. *Перевал*. 1999. № 3. С. 110–114.

102. Дмитерко С. Українське греко-католицьке духовенство і «Просвіта» / С. Дмитерко. *Нова Зоря*. 1993. № 39 (листоп.).
103. Довірак М. Без «Просвіти» були б неможливі політичні здобутки України : до 127-ї річниці Всеукр. т-ва «Просвіта». *Вільний голос*. 1995. 6 груд.
104. Доценко Ю. Що може «Просвіта». *Голос України*. 1991. 16 трав. С. 12–13.
105. Дрогомирецький П. На перехресті історії : [до 125-ліття «Просвіти»]. *Галичина*. 1993. 5 жовт.
106. Ерстенюк Б. В історії та культурі. *Новий час*. 1990. 13 груд.
107. За народну справу. *Галичина*. 1990. 13 жовт.
108. Заслуги «Просвіти» великі. *Народна воля*. 1993. 13 квіт.
109. Левада О. Ностальгія за минулим : [про відновлення діяльності т-ва «Просвіта»]. *Єдність*. 1993. 12 листоп.
110. Лисенко О. В. Значення українських «Просвіт» для справи шкільного навчання. *Рідна школа*. 1992. № 3-4. С. 20–22.
111. Лігостова О. Новий храм на руїнах : [про історію укр. «Просвіти»]. *Людина і світ*. 1992. № 3. С. 12–18.
112. Ліцовський М. Центр національного життя. *Слово Просвіти*. 2008. 17–23 лип.
113. Лозинська Л. «Просвіта» просвіщала кожного. *За вільну Україну*. 2003. 9 груд.
114. Максим'юк М. Знання простолюдином несли : [з історії розв. т-ва «Просвіта» на Надвірнянщині]. *Народна воля*. 1993. 3 груд.
115. Мовчан П. «Просвіта» - найбільша «партія». *Культура і життя*. 1994. 5 лют.
116. Мороз В. Волі шукати нам треба в ясного сонця «Просвіти». *Прикарпатська правда*. 1990. 13 жовт.
117. Сторінки новітньої історії товариства «Просвіта» в місті Надвірна. *Життя Прикарпаття*. Грудень 2018. № 12 (41).
118. Товариство «Просвіта» в діаспорі. *Слово Просвіти*. 2008. 19 берез.

119. Усе починалося з малого : [публ. мовою оригіналу із газ. «Діло» (1926 р.) / підготував І. Драбчук]. *Галицька Просвіта*. 2006. 26 жовт.
120. Федоришин М. Світло нашої духовності : [з історії «Просвіти» у Надвірній]. *Народна воля*. 1993. 7 трав.
121. Ференц В. «Просвіта» як система. *Слово Просвіти*. 2006. 21–27 груд.
122. Ференц В. Феномен «Просвіти» в українській політиці. *Тижневик Галичини*. 1999. 12 серп.
123. Флис С. З історії товариства «Просвіта» в Яремчі. *Галицька Просвіта*. 2007. 2 лют.
124. Флис С. З історії товариства «Просвіти» в селі Дора. *Галицька Просвіта*. 2007. 26 січ.
125. Флис С. З історії товариства «Просвіта» в селі Дора. *Яремчанський вісник*. 1999. 13 лютого. С. 4.
126. Фостун С. 130-річчя товариства «Просвіта». *Визвольний шлях*. 1999. № 1. С. 13–24.
127. Харитон В. Мати українських товариств : [до 125-річчя «Просвіти»]. *Вперед*. 1993. 7 серп.; 18 серп.
128. Щеглюк В. «Просвіта» кличе : [є слова гімну Т-ва]. *Галичина*. 1991. 24 верес.
129. Що таке «Просвіта». *Червоний прапор*. 1990. 15 верес.
130. Янів В. Всенародність «Просвіти» : слово на святі 100-ліття, що відбулося в Парижі 18 травня 1969 р. *Просвіта*. 1993. № 8 (берез.). С. 5.
131. Товариство «Просвіта». *Галичина*. 1990. 3 жовт.
132. Арсенич П. Мати українських товариств. *Новий час*. 1990. 6 груд.
133. Гриців П. Наша національна гординя. *Народна воля*. 1993. 2 квіт.
134. Андрухів І. Українська «Просвіта». *Червоний прапор*. 1991. 13, 16, 13 квіт., 18 трав.

IV. Дисертації та автореферати

135. Зуляк І. Товариство «Просвіта» у Західній Україні в міжвоєнний період: організаційні засади, господарське становище та культурно-просвітня

діяльність : Дис... д-ра іст. наук: 07.00.01 / Чернівецький національний ун-т ім. Юрія Федьковича. Чернівці, 2006. — 690 арк.

136. Савчук Б. Українські громадські організації в суспільному житті Галичини (остання третина XIX ст. - кінець 30-х років XX ст.) : Автореф. дис... д-ра іст. наук: 07.00.01. Чернівці, 1999. 32 с.

V. Довідники та посібники

137. Гринів О. «Просвіта»: історія і сучасність. *Українська народна енциклопедія*. Львів, 1996. С. 145–151.

138. Довідник з історії України: У 3-х томах. Т. II (К–П). Київ: Видавництво “Генеза”, 1999. С. 476–477.

139. Звід пам’яток Івано-Франківської області. Надвірнянський район / Р. Гандзюк, Л. Поліщук, З. Федунків, М. Головатий та ін. Енциклопедичне видання: у 2 кн. Книга перша. Місто Надвірна. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2012. 132 с. С. 74–77.

140. Кравців Б. «Просвіта». *Енциклопедія Українознавства : словникова частина*. Париж ; Нью-Йорк, 1970. Т. 6. С. 2365–2372.

141. Побірченко Н. Просвіта. *Енциклопедія освіти*. Київ, 2008. С. 719–721.

142. Просвіта. *Українська Загальна Енциклопедія*. В. 3-х т. Т. 2. - Львів; Станіславів; Коломия, 1935. С. 1158.

143. Сварник І. «Просвіта». *Світова історія: XX століття: Енциклопедичний словник*. Львів, 2008. С. 666–667.

144. Семчишин М. Загально-освітні організації. Діяльність Т-ва «Просвіта». Семчишин М. Тисяча років української культури : іст. огляд культ. Процесу. Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1985. С. 495.

145. Середяк А. «Просвіта». Довідник з історії України. 2-е вид., доп. Київ, 2001. С. 624–626.

ДОДАТКИ

Додаток А

Додаток Б

Фото зроблене в день похорону Др. Саноцького Надвірна 15.09.1935 р.

Музей історії Надвірянщини

На сходах Просвіти

Джерело: Музей історії Надвірнянщини

Свято Стрітєння у «Просвіті»

Джерело: Музей історії Надвірнянщини

Просвітяни, жовтень 1934 р. Музей історії Надвірнянщини

1 ряд: 1 – Микола Гринішак «Бабка»; **2 ряд:** 2 – Василь Николайчук (столяр), 4 – Хроменко Володимир, 6 – Василь Дем'янчук; **3 ряд:** 3 – Мирон Андрійович, 4 – Ромко Гавриляк, 6 – Ілько Слюсарчук, 11 – Николайчук Михайло (крavecь); **4 ряд:** 2 – «Фаркач».

Проводи Олександра Мурашка до Аргентини 8 січня 1831 р.

Джерело: Музей історії Надвірнянщини

1933-1934 рр. Учасники невідомого дійства в Просвіті.

Джерело: Музей історії Надвірнянщини

Зверху: 6 – Гринішак Микола, 7 – Дем'янчук Геня, **2 ряд:** п'ята – Емілія Гринішак.

Відділ читальні Просвіту Надвірні 15.11.1941 р. вистава «Степовий гість»

Джерело: Музей історії Надвірнянщини

Оркестр 03.02.1935 р. на просфорі в залі Провіти, Надвірна Гринішак

Джерело: Музей історії Надвірнянщини

Вправа Луговиків

Джерело: Музей історії Надвірнянщини

Випускниці курсів крою і шиття 15.01.1938 р.

Джерело: Музей історії Надвірнянщини

Акторський гурток. Драма в 5-ти діях Хмара. 12.12.1937 р.

Джерело: Музей історії Надвірнянщини

Додаток Л

Акторський гурток. Драма в 5-ти діях Хмара. 12.12.1937 р

Джерело: Музей історії Надвірнянщини

Додаток М

Кооперативне свято в Надвірній 18.09.1932

Джерело: Музей історії Надвірнянщини

Додаток Н

Джерело: Музей історії Надвірнянщини

Додаток О

Джерело: Музей історії Надвірнянщини

Група дівчат — учасниць трикотарського курсу в читальні т-ва «Просвіта» в Надвірній. Перша зліва — Стефанія Дунець-Стефанюк, перша з правого боку — Наталка Штуняк

и тільки 4 радних на всіх 28 й тому ж

Мама - Скорупська Анна Іванівна 1911 р.н. українка, мала троє дітей: Яр'янна Михайлівна 1932 р.н., Володимир 1940 р. н., Ірина Михайлівна 1941 р.н. Вся сім'я були у "Просвіті".

Мама була артисткою, приймала участь у хорі "Просвіті" в 1922 р. Керівником хору був Миколайчук – адвокат. Драматичний гурток, п'єси, "Наталка-Полтавка". До 1939 р. працював гурток при "Просвіті".

Мама закінчила 4 класи, але добре вмiла читати, мала велику господарку. Скорупський Михайло Миколайович – столяр. Мама завжди любила співати пісню "Червона калина", я ніколи не бачила, щоб вона плакала.

Репетиція хору "Просвіті" під час війни проходила у stodолі. Школа зуботехніків.

Судили маму в 1957 р. фактично за ніщо і сиділа вона у тюрмі 7 років. Будинок "Просвіті" був викуплений у жида. Срібний Роман – чоловік. Їздили виступати з "Просвіті" в Коломию. Центр Бандерівщини знаходився в Зелені.

План-конспект

Тема: Діяльність осередків «Просвіти» в місцевостях Надвірнянщини.

Мета:

навчальна

- Ознайомитися з історією створення та діяльності товариства "Просвіта" на Надвірнянщині. / *інформаційна, логічна*
- Вивчити основні напрямки діяльності "Просвіти" (освітній, культурний, національно-визвольний). / *інформаційна, аксіологічна*
- З'ясувати роль "Просвіти" у розвитку української культури та освіти в регіоні. / *інформаційна, особиста*
- Охарактеризувати взаємодію "Просвіти" з іншими громадськими організаціями та церквою. / *інформаційна*
- Проаналізувати причини виникнення та розвитку "Просвіти" на Надвірнянщині. / *логічна, інформаційна*
- Порівняти діяльність "Просвіти" в різних селах регіону. / *логічна, просторова*

розвивальна:

- Аналізувати історичні джерела, виокремлювати головну інформацію. / *логічна, інформаційна*
- Оцінювати достовірність інформації та робити висновки. / *аксіологічна, логічна*
- Формулювати власну думку та аргументувати її. / *логічна, особиста, просторова*
- Висловлювати свої думки чітко і аргументовано. / *комунікативна, логічна*
- Брати участь у дискусіях, обмінюватися думками з іншими. / *комунікативна, інформаційна, аксіологічна*

виховна:

- Виховувати повагу до української культури та історії. / *особиста, інформаційна*
- Формувати почуття національної гордості. / *інформаційна, громадянська*
- Розвивати інтерес до вивчення історії рідного краю. / *громадянська, особиста*
- Формувати активну громадянську позицію. / *громадянська, особиста*
- Виховувати почуття відповідальності за майбутнє своєї країни. / *громадянська, особиста, логічна*

Форма: комбінований.

Обладнання: карта Надвірнянщини, ноутбук, роздатковий матеріал (завдання, тексти)

Хід уроку

Час проведення	Етап уроку	Навчально-виховна діяльність вчителя	Навчально-виховна діяльність учня	Примітки	
3 хв	I. Організаційний	Вітається з учнями, перевіряє їхню готовність і присутність на уроці. Бажає гарного дня і позитивного настрою.	Вітаються з учителем і налаштовуються на роботу.	<i>Мовленнєва,</i>	
4 хв	II. Вступне слово	Сьогодні на уроці ми вирушимо в захопливу подорож у минуле і познайомимося з важливою сторінкою історії нашого народу – діяльністю товариства "Просвіта" на Надвірнянщині. Ви дізнаєтеся, як ця організація сприяла розвитку української культури, освіти та національної свідомості в регіоні. Ми розглянемо, як "Просвіта" об'єднувала людей різних верств населення, як вона протистояла труднощам і переслідуванням, і який внесок вона зробила в розвиток української нації.			
3 хв	III. Мотиваційний етап	Перед тим, як розпочати нашу подорож в історію, давайте замислимося: що для нас означає поняття "просвіта"? Яку роль відіграє освіта в житті людини і суспільства? Чому важливо знати свою історію і шанувати здобутки попередніх поколінь? Відповіді на ці запитання допоможуть нам краще зрозуміти значення діяльності товариства "Просвіта" і оцінити її внесок у розвиток української нації.	Проблемне питання, яке треба вирішити протягом уроку: Чому на початку ХХ століття виникла потреба в створенні таких організацій, як "Просвіта"? Яку роль вони відігравали в житті суспільства?	<i>Просторова, Мовленнєва, Логічна</i>	
5 хв	IV. Актуалізаційний етап	Бесіда з учнями: Що ви знаєте про події в Україні на початку ХХ століття? Які проблеми стояли перед українським	Учні відповідають на запитання вчителя.	<i>Логічна Мовленнєва Просторова</i>	

		суспільством?	Мікрофон Кожен учень називає одне слово, яке асоціюється у нього з поняттям "просвіта".		
16 хв	V. Основна частина	Сьогодні ми поговоримо про важливу сторінку нашої історії — товариство "Просвіта". Воно стало справжнім осередком української культури, освіти та національної свідомості. Зокрема, ми дізнаємося, яку роль "Просвіта" відігравала на Надвірнянщині.	 <p>The image shows a detailed map of the Nadwirnia region (Надвірнянщина) with a legend titled 'Умовні позначення' (Legend) and 'Key'. The legend lists various symbols for different types of locations and infrastructure, such as architectural monuments, museums, schools, and administrative buildings. The map itself shows the geographical layout of the region, including major roads, rivers, and various settlements. The title of the map is 'Надвірнянщина карта району'.</p>	Вчитель демонструє учням карту Надвірнянщини	Перш за все, "Просвіта" виникла у Львові в другій половині XIX століття. Її ідеї швидко

поширилися по всій Галичині, зокрема й до нашого краю. Це була не просто організація, а потужний рух, який об'єднував українців різних соціальних верств — від інтелігенції до простих селян. Метою "Просвіти" було збереження нашої мови, культури та традицій.

Як працювала "Просвіта" у селах Надвірнянщини? Там створювали читальні — це були місця, де люди могли читати книжки, газети, журнали, слухати лекції та брати участь у дискусіях. Часто організаторами таких осередків ставали священники, вчителі чи активні громадяни. Вони проводили курси грамотності для дорослих, щоб кожен міг навчитися читати і писати. А ще в читальнях влаштовували літературні вечори, співали українські пісні, ставили аматорські вистави. Це були місця, де люди не тільки навчалися, а й гуртувалися, обмінювалися думками.

Цікаво, що вже у 1910 році просвітянський осередок на Надвірнянщині організував акцію «Дар Просвіті». У ній взяли активну участь такі відомі діячі, як Микола Бурачинський, Володимир Рлушкевич, отець Олександр Карпинський, Софія та Степан Чесники, отець Тадей Галайчук, а також місцеві селяни. Вони зібрали 10 корон і 80 кройців, що на той час було значною сумою.

Найактивнішим просвітянином цього періоду був директор місцевої школи Степан Чесник. На загальних зборах у грудні 1909 року його обрали головою філії "Просвіти". Проте Перша світова війна та окупаційний режим змусили припинити діяльність організації.

Читальню вдалося відновити лише у 1922 році завдяки ініціативі отця Олексія Луціва, який став її новим головою. Відразу після відновлення розпочалася активна діяльність. Зокрема, ця "Просвіта" стала єдиною на Делятинщині, яка організувала вечір пам'яті Тараса Григоровича Шевченка. Свято пройшло успішно, а завершилося зворушливим виступом дівчинки та хлопчика, які читали вірші Кобзаря.

Але легким шлях просвітян назвати не можна. Влада часто переслідувала їх. Спочатку це була австрійська, а згодом польська адміністрація, яка намагалася заборонити українські культурні ініціативи. Просвітянам бракувало коштів, але вони не здавалися. Їх надихала велика мета — зберегти і розвивати українську культуру та свідомість.

Чому ж "Просвіта" була такою важливою? Бо саме завдяки їй українці мали змогу зберегти свою ідентичність у непростих історичних умовах. Вона виховувала повагу до рідної

		<p>мови, історії, культури. Це допомогло нашому народу вистояти в складні часи і продовжувати боротьбу за незалежність.</p> <p>На жаль, із приходом радянської влади діяльність "Просвіти" була заборонена. Багато її учасників зазнали репресій, а здобутки товариства знищувалися. Але ідеї "Просвіти" не зникли. Завдяки їхній роботі українська культура і мова збереглися, а тепер, у незалежній Україні, продовжують розвиватися.</p> <p>Чому важливо пам'ятати про "Просвіту"? Бо її історія нагадує нам, якою важливою є освіта, культура і національна свідомість. Ми маємо цінувати все те, що нам залишили наші предки, і берегти це для майбутніх поколінь.</p> <p>Давайте і ми, як просвітяни, будемо активними, допитливими, патріотичними — і пам'ятати: кожен із нас може зробити внесок у розвиток нашої України!</p>			
10 хв	VI. Систематизація знань	Сьогодні ми з вами не тільки повторимо інформацію про діяльність «Просвіти» на Надвірнянщині, а й на практиці втілимо її важливу роль у збереженні української культури та освіти. Як ми знаємо, «Просвіта» стала основною культурною організацією, що діяла на Надвірнянщині, зокрема в сільських громадах. Вона об'єднувала людей різних	<p>Творча гра</p> <p>Інсценізація вечора у читальні "Просвіти"</p> <p>Мета: Відтворити атмосферу читальні та показати її роль у збереженні української культури.</p>	<p><i>Просторова, Комунікативна, Логічна, Мовленнєва Аксіологічна</i></p>	

		<p>верств і організувала читальні, де проводились лекції, курси грамотності, вечори української пісні та літератури.</p> <p>Сьогодні ми вивчимо, як працювали осередки «Просвіти», а також самі спробуємо втілити атмосферу цих вечорів у нашій творчій грі. Це допоможе вам краще зрозуміти, яку величезну роль відігравала «Просвіта» в освіті та культурному розвитку українців.</p> <p><i>Завдання для учнів:</i></p> <p>Ви розподілитеся на групи, кожна з яких виконуватиме одну з ролей осередку «Просвіти». Ваше завдання — створити короткий сценарій вечора в читальні «Просвіти», де кожен з вас виконуватиме свою роль.</p>	<p>Ролі:</p> <p>Голова осередку «Просвіти».</p> <p>Читець віршів Тараса Шевченка.</p> <p>Організатор курсів грамотності.</p> <p>Селяни, які беруть участь у заході.</p> <p>Виконавець української пісні.</p> <p>Ведучий вечора.</p> <p>Складіть сценарій:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Вступне слово голови. • Лекція про освіту. • Читання вірша Тараса Шевченка. • Виконання пісні чи уривка з вистави. <p>Використайте відповідні атрибути (книги, стрій) для створення атмосфери.</p> <p>Проведіть інсценізацію для класу та коротко обговоріть значення Просвіти.</p>		
3 хв	VII. Висновки	Сьогодні ми здійснили подорож у минуле, заглибившись в історію Товариства "Просвіта" на Надвірнянщині. Ми побачили,			

		якою потужною силою була ця організація, як вона об'єднувала людей, сприяла розвитку освіти та культури. Але найголовніше – ми зрозуміли, що "Просвіта" була не просто організацією, а справжнім рухом, який жив і дихав завдяки небайдужим людям. Їхній патріотизм, прагнення до знань та бажання зберегти українську культуру є для нас великим прикладом.			
І хв	VIII. Домашнє завдання	Дякую вам за вашу активність на уроці.	Створіть презентацію або відеоролик про життя і діяльність одного з діячів "Просвіти".	<i>Аксіологічна, Інформаційна</i>	